

BÉKÉS CSABA

Dokumentumok a magyar kormánydelegáció 1946. áprilisi moszkvai tárgyalásairól

A Nagy Ferenc miniszterelnök vezetésével 1946. április 9. és 18. között Moszkvában járt magyar kormánydelegáció Sztálinnal és Molotovval folytatott tárgyalásait alighanem joggal tekinthetjük a párizsi béketárgyalásokat megelőző legfontosabb magyar külpolitikai kezdeményezésnek. A látogatás elsődleges célja ugyanis az volt, hogy a magyar kormány megszerezze a szovjet vezetők támogatását a magyar békecélokhoz, s mivel ekkorra már egyértelművé vált, hogy a békerendezésnél a keletközép-európai országokat érintő kérdésekben a Szovjetunióé lesz a döntő szó, a tét nagy volt. Pontosabban nagynak tűnt, hiszen, mint látni fogjuk, a moszkvai tárgyalások valójában a Magyar Kommunista Párt és a szovjet vezeték által közösen megrendezett politikai színjáték részét képezték, amelyben valójában csak a szovjetek ismerték a teljes szövegvázlatot.¹

A Magyar Kommunista Párt és a moszkvai tárgyalások előkészítése: Rákosi titkos moszkvai missziója

A Magyar Kommunista Párt vezetése az 1945. november 4-i választási vereség után legfontosabb feladatának a választási eredmények, illetve az azok következtében kialakult politikai erőviszonyok korrigálását tekintette. Ennek érdekében felülvizsgálták a párt addigi politikáját, és levonták a tanulságokat a korábban alkalmazott hibás taktikával kapcsolatban. A kudarc egyik fő okát abban látták, hogy a választási kampányban a párt nem tudta eléggé hangsúlyozni nemzeti jellegét, így a magyar nemzeti érdekek védelmét és képviselését a Kisgazda Párt sajátította ki magának. Az MKP Központi Vezetőségének november 22-i ülésén Rákosi már arról beszélt, hogy a pártnak határozottan és nyíltan fel kell lépnie a nemzeti érdekek védelmében, így szót kell emelnie a csehszlovákiai magyarok üldözése ellen, szorgalmazni kell a magyar hadifoglyok hazaengedését, a külföldre vitt magyar vagyon visszaszerzését és általában erősíteni kell a párt nemzeti jellegét.² Ez az új, nemzeti színűbb politika azonban, amelytől a kommunista párt népszerűségének s ezáltal befolyásának növekedését remélték, nem volt hosszú életű.

1945 decemberében ugyanis a kisgazda párti sajtóban olyan cikkek jelentek meg, amelyek a békerendezés kérdését tárgyaló moszkvai külügyminiszteri értekezlettel kapcsolatban a magyar békecélok mielőbbi megfogalmazását sürgették. Konkrétan pedig azt vetették fel, hogy Magyarország jogos igényei az etnikai határokig terjedhetnek.³ Hasonló vélemények a magyar sajtóban már korábban is napvilágot láttak. Az etnikai határok emlegetésének azonban egészen más akusztikája lett azután, hogy a decemberi moszkvai külügyminiszteri értekezlet arról határozott: május 1-ig békekonferenciát kell összehívni, amelyen a Németország volt európai szövetségeseivel kötendő békeszerződéseket tárgyalják meg. Az MKP, a többi párthoz hasonlóan, eddig szinte kizárólag belpolitikai kérdésekkel volt elfoglalva; az 1945 nyarán a Külügyminisztériumban, illetve a Miniszterelnökségen megindult békeelőkészítő tevékenységet a koalíciós pártok teljes érdektelensége kísérte.

A kommunista vezetők alighanem tudatosan tartózkodtak a békeelőkészítéssel kapcsolatos kérdésektől, mivel jól tudták, hogy a békekonferencián Magyarország nem sok jóra számíthat, így ezen a területen a párt befolyásának növelésére, hatalmi pozíciójának erősítésére – ami a mindenkor legfontosabb cél volt – nem sok esély van. Ez magyarázza, hogy míg az 1945. novemberi választások utáni kormányalakítási tárgyalásokon a

kommunisták a nyomaték kedvéért még a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének, Vorosilov marsallnak a befolyását is igénybe vették, hogy a belügyminiszteri tárcát megszerezzék, a párizsi békekonferenciát megelőző időszakban fel sem merült, hogy a normális körülmények között igen fontos külügyminiszteri posztot a párt emberével töltsék be.

Az etnikai határok felvetése a kidolgozandó magyar békecélokkal kapcsolatban ezért rendkívül kellemetlenül érintette a kommunista vezetőket. Hiszen néhány hete maga Rákosi hirdette meg a nemzeti érdekeket a korábbinál jobban figyelembe vevő politikát, így most nehéz volt azt mondani, hogy az etnikai határok követelése nem felel meg a magyar nemzet érdekeinek. Márpedig a határkérdés felvetése teljesen elfogadhatatlan volt a kommunisták számára. Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében azért, mert győztes pozíciójuk alapján eleve kizárták, hogy a nagyhatalmak ilyen igénynek helyt adnának; az elutasítás okozta csalódás viszont könnyen azzal járhatna, hogy a közvélemény a kudarcért az MKP-t tenné felelőssé, amely pártot joggal tartották a Szovjetunió magyarországi exponensének. Az ugyanis ekkor már egyre világosabb volt, hogy a kelet-közép-európai térség országai közötti problémák rendezésénél a szovjeteké lesz a döntő szó. A szintén vesztes Romániával szemben pedig azért sem kívánták semmiképpen sem felvetni a határkérdést, mert úgy vélték, hogy Románia a demokratikus fejlődés útján már sokkal előbbre jutott, mint Magyarország, egy esetleges területi veszteség viszont nagyon könnyen a szovjetek teljes bizalmát élvező baloldali Groza-kormány bukását jelenthetné.

Az MKP vezetése ezért végül újból vállalta a népszerűtlen feladatot, és a békecélokkal kapcsolatos felesleges és veszélyes illúziók keltése ellen a Szabad Nép karácsonyi számában maga Révai József írt meglehetősen durva hangú cikket, amelyben magyar részről bármiféle területi igény felvetését „nemzetrontó sovinizmus”-nak minősítette.⁴ Révai írása az akkor még többé-kevésbé szabad sajtóban nagy vitát robbantott ki, amelyben a kommunistáknak egyedül a Szociáldemokrata Párt támogatását sikerült megszerezniük, azt is csak ideiglenesen, így az MKP ezzel az álláspontjával teljesen magára maradt.⁵ A sajtóvitát végül adminisztratív úton kellett berekeszteni, ez azonban már nem sokat segített a kommunista párton; ez a vita újabb vereséget jelentett számára, a párt népszerűsége ismét csökkent, nem kevesen, főleg értelmiségiek, ki is léptek a pártból, a szimpatizánsok közül pedig sokan elfordultak a kommunistáktól. A realitásokra kevésbé érzékeny közvélemény nagy része ugyanis a trianoni igazságtalanságok jóvátételét várta a békerendezéstől, ezért az MKP bizonyos tekintetben valóban realista álláspontját legalábbis a magyar nemzeti érdekek iránti közömbösségnek minősítették.

Ismeretes, hogy az MKP 1946. január közepén offenzívát indított a választásokon nyertes Kisgazda Párt meggyengítésére, illetve a kommunista párt gazdasági és hatalmi pozíciójának megerősítésére. Gazdasági és politikai követeléseiknek tömegmozgalmak szervezésével, majd pedig a Baloldali Blokk létrehozásával adtak nyomatékot. A béke-előkészítésről folytatott sajtóvita tapasztalatainak elemzése után a párt vezetői hamar megtalálták a megoldást arra, miként lehetne a béke-előkészítés ügyét, amely addig csak bajt okozott a pártnak, felhasználni a Kisgazda Párt elleni támadás sikerének előmozdítására.

Rákosi tapogatózó tárgyalásokba kezdett Moszkvával annak kiderítésére, vajon a szovjet vezetők hajlandók lennének-e bizonyos magyar területi követelések támogatására, illetve, hogy a magyar békecélok megtárgyalása céljából hajlandók lennének-e egy magyar kormánydelegációt fogadni. Szántó Rezsőnek, a párt moszkvai képviselőjének írott 1946. február 2-i levelében Rákosi már arról számol be, hogy „szó van arról, hogy a béketárgyalások előkészítésével kapcsolatban esetleg Moszkvába kell mennem.”⁶ Noha Rákosi előkészítő tárgyalásairól nem állnak rendelkezésünkre források, a kommunista vezető későbbi megnyilvánulásai alapján a következők rekonstruálhatók: Rákosi a szovjet

vezetőktől, akik nem titkolták, hogy a választásokon sokkal jobb eredményeket vártak a magyar párttól, feltehetően olyan ígéretet kapott, hogy amennyiben sikeresen végigviszik a januárban megkezdett baloldali fordulatot, s annak következményeként megindul a Kisgazda Párt széthullása, továbbá keresztülviszik a magyar–szovjet vegyesvállalatok létrehozását, amelyek megalapozzák a döntő szovjet gazdasági befolyást Magyarországon, akkor cserébe a Szovjetunió támogatni fogja a magyar kormány igényét Romániával szemben egy 4–10 ezer km²-es határ menti területsávra. Valószínűleg a jóvátételi szállítások időtartamának hatról nyolc évre történő felemelésére is ígéretet tettek, ami jelentős mértékben hozzájárult az MKP stabilizációs programjának sikeres végrehajtásához, s ezáltal a párt pozícióinak további erősítéséhez. A szovjetek beleegyeztek abba is, hogy a feltételek teljesítése után a békeelőkészítéssel és a különböző gazdasági problémákkal kapcsolatos kérdések megbeszélésére magyar kormánydelegáció utazzon Moszkvába. Rákosi így beszélt erről az MKP Központi Vezetőségének 1946. május 17-i ülésén: „Nem lehetett Moszkvába elmenni a kormánydelegációnak addig, míg belül az országban nem adta az új rendszer tanújelét annak, hogy komolyan harcol a demokráciáért.⁷ Márpedig ennek a bizonyítása rendkívül nehéz volt a tavaly novemberi választások után, amikor általánosságban el volt terjedve az a nézet, hogy most a kurzust jobb felé kell venni. És a magyar demokráciának igen nehéz munkájába került megfordítani a kurzust és a demokrácia fejlődésének irányát újra bal felé vinni. Ezt a változást pártunk átgondolt, tervszerű politikája okozta.”⁸

Mint az a későbbiekből kiderül, a területi igény támogatására tett ígéretet a szovjet vezetés egy pillanatig sem vette komolyan. Rákosi viszont rendületlenül hitt az ígéretben egészen a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i üléséig, amikor is a nagyhatalmak később véglegesnek bizonyult döntést hoztak a trianoni magyar-román határ visszaállításáról.

Habár *közvetlen* bizonyíték egyelőre nincsen rá, mégis megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy az 1946. márciusi politikai válság idején Rákosi felajánlotta Nagy Ferencnek, hogy amennyiben a Kisgazda Párt teljesíti a Baloldali Blokk követeléseit, ő elintézi, hogy Moszkvában kormánydelegáció élén fogadják a magyar miniszterelnököt. Elképzelhető, hogy Rákosi ekkor már tudott a magyar területi igény támogatására vonatkozó szovjet ígéretről, és arról is tájékoztatta Nagy Ferencet. Ha így történt, a kisgazda párti miniszterelnök számára mindenesetre csábító ajánlat lehetett, hogy a közvélemény előtt ő lesz az, aki a béke rendezéssel kapcsolatos egyetlen komoly eredményt, a Romániával szembeni határmódosítást „kijárta” Moszkvában. Ráadásul Nagy Ferenc azzal is nyugtathatta magát, hogy ez nem csupán személyes presztízsének növekedéséhez járulna hozzá, hanem az ügy hordereje miatt ebben az esetben pártja, a Kisgazda Párt pozíciói is megerősödnek. Nagy Ferenc mindenesetre az áprilisi moszkvai látogatás utáni első kormányülésen nem győzte hangsúlyozni, hogy Rákosinak milyen döntő szerepe volt a látogatás előkészítésében, illetve, hogy az út sikere is lényegében neki köszönhető. Nagyon is elképzelhető tehát, hogy más tényezők mellett Rákosi személyes fellépése is hozzájárult ahhoz, hogy a Kisgazda Párt vezetősége végül elfogadta a baloldal követeléseit, és elvégezte a párt első, később végzetesnek bizonyult öncsonkítását. Ha volt megegyezés a két politikus között, Rákosi mindenesetre ez alkalommal betartotta ígéretét: a Kisgazda Párt képviselői március 12-én délben adták át a baloldal követeléseire adott választ, az MKP Politikai Bizottsága pedig *néhány órával később* már ülést tartott, amelyen határozatot hoztak arról, kérni kell a Szovjetunió kormányától, hogy a jóvátétellel, a magyar-szovjet viszonytal és a béke-előkészítéssel kapcsolatos kérdések megbeszélésére Nagy Ferenc vezetésével magyar kormánydelegáció utazhasson Moszkvába.⁹ Amennyiben nem lett volna megegyezés a miniszterelnök és Rákosi között, aligha valószínű, hogy az MKP vezetése a politikai válság megoldódása után éppen azt tartotta volna legsürgősebb

feladatának, hogy a csak néhány órával korábban visszavonulásra kényszerített politikai ellenfelének moszkvai látogatását készítse elő.

„Március 12-én deferált a Kisgazda Párt, és március végén én már Moszkvában voltam, hogy előkészítsem a kormánynak ezt a látogatását, és egy héttel a visszatértem után a kormány (helyesen: a kormánydelegáció – B.Cs.) már Moszkvában volt” – emlékezett vissza Rákosi az MKP KV május 17-i ülésén.¹⁰ S valóban, március 28. és április 2. között Rákosi titkos küldetéssel a szovjet fővárosba utazott. Az utazást olyannyira titokban intézték, hogy arról sem az MKP Politikai Bizottságának, sem a Központi Titkárságnak nem volt tudomása; a párt ezen két vezető szervének dokumentumai között legalábbis nincs nyoma annak, hogy Rákosi akár moszkvai missziója előtt, akár pedig visszatérése után hivatalosan tájékoztatta volna a párt vezetőit a szovjet politikusokkal, köztük Sztálinnal folytatott megbeszéléseiről. Sőt, Rákosi Moszkvában „konspirációs okokból” még a párt ottani képviselőjét, Szántó Rezsőt sem kereste fel, pedig március 22-i leveleiben még arról írt neki, hogy hamarosan találkozni fognak.¹¹

A szovjet vezetők tehát, látva, hogy a magyar kommunisták valóban végbevitték az ígért baloldali fordulatot, hozzájárultak, hogy április elején Nagy Ferenc vezetésével kormánydelegáció utazzon Moszkvába. Addigra azonban a magyar kormánynak még egy fontos feltételt teljesítenie kellett: március 29. és április 8. között összesen hat magyar–szovjet vegyesvállalat létrehozásáról írtak alá egyezményt. A vállalatok alapításáról hónapok óta folytak a szakértői tárgyalások, s habár sok vitás kérdést a legutolsó pillanatig sem sikerült a magyar fél számára megnyugtató módon rendezni, ez végül nem jelenthetett akadályt; a kormánydelegáció kiutazása *előtt* a szerződések aláírásának meg kellett történnie.

A magyar kormánydelegáció moszkvai tárgyalásai

A magyar kormány, a diplomáciai gyakorlatban kissé meglepő módon a Minisztertanács 1946. április 8-i rendkívüli ülésén (1. számú dokumentum) értesült arról, hogy *Nagy Ferenc kezdeményezésére* másnap a miniszterelnök vezetésével kormánydelegáció indul a szovjet fővárosba; ez azt jelenti, hogy a végleges engedély Moszkvából csak április 7-én vagy 8-án reggel érkezett meg. Ennek megfelelően a Minisztertanács tagjai nem voltak különösebben felkészültek a Moszkvában megtárgyalandó kérdésekben. Ez azonban nem igazán meglepő, mivel a delegáció útja – szintén meglehetősen szokatlan módon – kormány szinten, illetve diplomáciai úton *egyáltalán nem* volt előkészítve; nem tudták pontosan, mikor, kivel fognak tárgyalni, mi lesz a küldöttség programja, sőt még azt sem tudták előre, hány napig maradnak Moszkvában. A tárgyalások jellegét előre meghatározta, hogy a „baráti tanácsot” megfogadva, a delegáció szakértőket sem vihetett magával. Ezért aztán Nagy Ferenc jobb híján ahhoz kérte a kormány előzetes felhatalmazását, hogy a béke-előkészítéssel és a különböző gazdasági problémákkal kapcsolatban a delegáció tárgyalásokat folytathasson, és szükség esetén konkrét megállapodásokat is köthessen.

Gyöngyösi János külügyminiszter elmondta, hogy a béke-előkészítéssel kapcsolatban két fő problémát kívánnak Moszkvában a szovjet vezetőkkel megbeszélni; az egyik, hogy a csehszlovák kormánynak a szlovákiai magyarokkal szembeni politikája miatt a területi kérdést lényegében Csehszlovákia veti fel, a másik pedig a magyar-román határ Magyarország javára történő módosításának kérdése. Nagy Ferenc jelezte, hogy Romániával szemben „bizonyos ígéretekkel is bírnak”.

Konkrét területi javaslatokról azonban csak aznap este, a Tildy Zoltán köztársasági elnöknel sebtiben összehívott pártközi értekezleten esett szó. Gyöngyösi egy olyan magyar-román határtétvet terjesztett elő, amelyet Jakabffy Imre az Államtudományi Intézetben készített április 3-án, és amely az úgynevezett etnikai egyensúly elvére épült. A tervezet

lényegében a Partium 22 000 km² -es területét kívánta Magyarországhoz csatolni azon az alapon, hogy ezzel a megoldással nagyjából annyi román kerülne át Magyarországra, mint ahány magyar ezek után Romániában maradna, ráadásul ezen a területen szükség esetén népcsere útján az egész romániai magyarság elhelyezhető lenne (2. és 3. számú dokumentum). Mivel azonban a Rákosinak adott szovjet ígéretnek csak 4-10 000 km²-ről szóltak, a pártok képviselői úgy döntöttek, a delegáció vigyen magával egy olyan tervet is, amely csupán a határ menti magyar etnikai többségű területsáv átcsatolását indítványozza. Ez az éjszaka folyamán el is készült, így a delegáció másnap már a 11 800 km²-es „minimális” javaslattal a tarsolyában utazott el Moszkvába.¹²

A szovjetek a látogatás előkészítésével kapcsolatos bizonytalanságokért fényes külsőségek közepette lezajlott fogadással kárpótolták a magyarokat. A kormánydelegáció moszkvai tartózkodása idején pedig mindent elkövettek, hogy a magyar politikusok úgy érezzék, két egyenrangú állam vezetőinek tárgyalásairól van szó. Mindez nem maradt hatás nélkül a delegáció tagjaira; Sztálin és Molotov úgy tudtak tárgyalni a magyar politikusokkal, hogy azok a szovjet vezetők részéről megnyilvánuló jóindulatot végül akkor is konkrét támogatásként értelmezték, amikor csupán kétértelmű kijelentésekről volt szó. Ez történt, amikor a magyar delegáció az április 10-i tárgyaláson előterjesztette a magyar–román határ módosítására vonatkozó tervét (3. számú dokumentum): Sztálin a Molotovval való konzultáció után kifejtette, hogy a román fegyverszünet alapján van ok a területi kérdés felvetésére, és azt még megvizsgálják. A Rákositól kapott információk alapján Nagy Ferenc ennél nyilván konkrétabb és egyértelműbb támogatásra számított, Sztálin személyiségének hatása alatt azonban ahelyett, hogy megpróbálta volna tisztázni a kérdést, inkább igyekezett elhinni, hogy Sztálin ilyen szemérmes formában fejezi ki támogatását. Április 14-én Molotov „pártalapon” külön megbeszélést folytatott Gerő Ernővel, ahol főként a magyar gazdaságról és a belpolitikáról volt szó, de a szovjet külügyminiszter azt is közölte, hogy „a területi kérdésben végleges választ nem adhatunk. Nekünk ezt minden oldalról meg kell néznünk és beszélnünk kell a többiekkel is.”¹³

Ez sem volt különösebben határozott pozitív ígélet, de nem volt egyértelmű elutasítás sem. Éppen ez volt a szovjet vezetők célja; a területi kérdésben tartani a lelket a magyar politikusokban, ameddig csak lehet, cserébe pedig minél baloldalibb és minél inkább szovjetbarát orientációt kikényszeríteni a magyar kormányból. Ebben a játszmában Rákosi és a magyar kommunisták is csak bábfigurák voltak; a szovjetek nyilván úgy gondolták, ha majd mégis kiderül az igazság, az MKP lesz olyan találékony, hogy a kudarcot a „reakció” nyakába varrja. A szovjetek stílusérzékére jellemző, hogy ezzel egyidejűleg, a magyar kormánydelegáció moszkvai tárgyalásainak napjaiban biztosították a román kormányt, hogy a Szovjetunió védelmezni fogja a fennálló magyar-román határt bármiféle módosítás ellen.¹⁴ Ezek után már nem különösebben meglepő, hogy a magyar politikusokat Molotov arra buzdította, hogy a területi kérdést próbálják meg a román kormánnyal folytatott kétoldalú tárgyalások útján rendezni.

A moszkvai vezetés a csehszlovákiai magyarok jogfosztott helyzetével kapcsolatban is hasonló kétszínű politikát folytatott. A magyar delegációnak Sztálin kifejtette, hogy „az Önök igénye az állampolgári egyenjogúságra – jogos. Mi felvetjük ezt a kérdést és megpróbáljuk a békés rendezést.”¹⁵ Mint tudjuk, a párizsi békekonferencián A. J. Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes valóban felvetette ezt a kérdést, és szeptember 20-i beszédében rossz anyához hasonlította a magyar kormányt, amiért nem akarja befogadni azt a kétszáz ezer magyart, akit Csehszlovákia egyoldalúan ki akar telepíteni az országból.¹⁶

A moszkvai tárgyalásokon, amint az itt közölt dokumentumokból kiderül, számos más, a hadifoglyokkal, a jóvátétellel és egyéb gazdasági problémákkal kapcsolatos kérdések is szóba kerültek, s ezekben a témakörökben a magyar kormányküldöttség bizonyos eredményeket is elkönnyvelhetett. Ez nem is történhetett másként, hiszen Rákosi előkészítő

tevékenysége után a delegáció nem mehetett teljesen üres kézzel haza. Szovjet részről viszont a legnagyobb sikert kétségtelenül az jelentette, hogy a magyar politikusokkal sikerült elhítenni, a Szovjetunió támogatni fogja a Romániával szembeni területi igényeiket, anélkül azonban, hogy erre vonatkozóara a szovjet vezetőknek akárcsak egy határozott és egyértelmű kijelentést kellett volna tenniük.

A moszkvai út utóélete: remények és csalódás

Rákosi olyannyira bízott a neki személyesen tett moszkvai ígéletben, hogy meg sem várva a kormánydelegáció hazatérését, április 15-én közölte a budapesti angol követtel: „van némi remény arra, hogy Magyarország visszakapja északnyugat-Erdély egy részét” mivel a Szovjetunió kedvezően tekint erre a kérdésre, és információi szerint Anglia és Amerika sem előlegeznének egy ilyen határmódosítástól.”¹⁷

A kormányküldöttség április 18-án történt hazaérkezése és a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-i párizsi döntése közötti időszakban a magyar politikai életben, s ennek nyomán a közvéleményben is általános reménykedő hangulat alakult ki a Romániával szembeni területi igények tekintetében. Az MKP KV május 17-i ülésén Rákosi így elemezte az akkori helyzetet: Moszkvában a szovjet vezetők „megállapították, hogy Magyarországnak a fegyverszüneti feltételek értelmében joga van felvetni Romániával szemben bizonyos területi igényeket. Meg kell mondanom, hogy ez a fogalmazás, hogy Magyarországnak joga van felvetni bizonyos területi igényeket, ezt a mieink némi előlegezéssel kissé tovább vitték és úgy állították be, mint hogyha a kérdés felvetésének jogossága már egyúttal azt jelentené, hogy a Szovjetunió ezt a kérdést teljes erővel támogatja is. Kétségkívül ebben a tekintetben történt a visszatérő delegáció részéről egy bizonyos túlhajtás.”¹⁸

Valóban, Nagy Ferenc, Gyöngyösi János külügyminiszter és más kiscgazda párti vezetők is ezekben a hetekben történt megnyilvánulásaikban bizakodóan nyilatkoztak a kormánydelegáció útjának sikerességét és a Romániával szembeni területi igény érvényesítésének lehetőségét illetően. Csakhogy az a bizonyos túlhajtás legerőteljesebben éppen a kommunisták részéről jelentkezett. Amíg ugyanis a moszkvai út előtt Rákosi előkészítő szerepét titokban kellett tartani, most a sikerből az MKP is részesedni akart, Április 22-én, húsvét hétfőn Rákosi nagy beszédet tartott Békéscsabán, amelyben kifejtette, hogy a magyar kormányküldöttség moszkvai útja a legteljesebb sikerrel járt, és külön kiemelte, hogy a delegáció a magyar békecélokhoz megnyerte a Szovjetunió jóindulatát.¹⁹ Révai József pedig április 26-án a Zeneakadémián megrendezett kommunista érte]miségi nagygyűlésen a „magyar békéről” tartott beszédében még világosabban utalt arra, valójában kinek is kell megköszönni a Moszkvában elért eredményeket. Nagy Ferencen és Gyöngyösi Jánoson kívül „volt még valaki, akinek nagy része volt a delegáció sikerében, aki *most* nem volt Moszkvában...és ez pártunk vezére, Rákosi Mátyás. A Kommunista Párt a maga nemzetközi kapcsolatait, a maga nem mai keletű elvtársi és baráti kapcsolatait a Szovjetunió vezetőivel, elsősorban Sztálinnal...a haza szolgálatába, a magyar ügy szolgálatába állítja” – fedte fel a kártyákat Révai.²⁰

Az MKP nemcsak a hazai közvéleményt igyekezett meggyőzni a területi kérdés rendezésében játszott döntő szerepéről, hanem a romániai magyarság vezetőit is tájékoztatni kívánták a remélhetőleg hamarosan bekövetkező területi nyereségről. A moszkvai út után ezzel a feladattal küldte Révai Erdélybe Vásárhelyi Miklóst, a Szabad Nép újságíróját.²¹ Május 6-án pedig már Gerő Ernő folytatott titkos tárgyalásokat Romániában Gheorghe Gheorghiu-Dej-sel és az RKP más vezetőivel, ők azonban határozottan elutasították, hogy Románia bármilyen engedményeket tegyen a területi kérdésben.²²

Mindezek után a Külügyminiszterek Tanácsa május 7-i ülésének határozata, amely szerint a békeszerződésben Magyarország és Románia között az 1939-ben fennállott határokat kell rögzíteni, hideg zuhanyként érte a magyar közvéleményt és a területi revízióban reménykedő politikusokat egyaránt. Nagy Ferenc a korábbi kijelentései és a párizsi döntés közötti nyilvánvaló ellentmondást úgy próbálta meg feloldani, hogy ezután azt hangoztatta, ez nem végleges döntés, a békeértekezleten lesz még lehetőség a kérdés újratárgyalására.

Rákosit alighanem még jobban meglepte ez a nem várt fordulat, ő azonban jól tudta, hogy ha a szovjetek mégis így döntöttek, akkor számára nincs más lehetőség, mint minél jobban megmagyarázni a bizonyítványt. Ezért ettől fogva egyrészt a nyugati nagyhatalmak rovására igyekezett írni a párizsi határozatot, másrészt pedig kedvenc témáját elővéve azt hangsúlyozta, hogy az ország külpolitikai helyzetének megromlásáért az újból támadásba lendült „reakció” a felelős.

Jegyzetek a bevezetőhöz

1 A moszkvai tárgyalások története természetesen nem ismeretlen kérdés a szakirodalomban, mégis nyugodtan állíthatjuk, hogy a téma alapos, elemző feldolgozása még a jövő feladata. Balogh Sándor mindenekelőtt a moszkvai út utóéletével foglalkozott, anélkül hogy a látogatás valódi jellegéről tudomása lett volna. A tárgyalások ismertetéséhez is az itt közölt feljegyzések közül csupán az 5. számú dokumentumot használta fel, holott 1985-től a 6. számú irat kivételével valamennyi feljegyzés szövege ismert volt. Lásd: Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*, Kossuth Könyvkiadó 1988. 159-177.

Kertész István, aki 1945-47 között a Külügyminisztérium Béke-előkészítő osztályának vezetője volt, később pedig az Egyesült Államokban lett diplomáciatörténész és egyetemi tanár, 1985-ben megjelent utolsó könyvében angol fordításban közölte ezeket a dokumentumokat. A feljegyzéseket a moszkvai út után a magyar külügyminisztérium egy meg nem nevezett tisztviselője juttatta el Arthur Shoenfeld budapesti amerikai követhoz, aki azonnal továbbította azokat a State Department-be; a dokumentumok így kerültek az Egyesült Államok állami levéltárába, a National Archives-ba. Lásd: Kertész, Stephen D.: *The Last European Peace Conference: Paris 1946*, University Press of America, 1985. 113-129.

Fülöp Mihály: A Sebestyén-misszió című tanulmányában (*Világtörténet 1987/4. és 1988/2.*) részletesen ismerteti a Kertész István által közölt dokumentumok tartalmát, és fontos adatokkal járul hozzá a moszkvai út diplomáciatörténeti hátterének megvilágításához. A látogatás előkészítésével kapcsolatos bel- és külpolitikai összefüggések vizsgálatával azonban ő sem foglalkozik.

"A Sztálinnal április 10-én megtartott megbeszélésről Gerő Ernő is készített jegyzeteket, amelyek a Politikátörténeti Intézet Archívumában található. Ezt a feljegyzést közli az *Új Fórum* 1989/2.; lásd: Szabó Éva - Szűcs László: Erdély és a Felvidék sorsa 1946-ban I. - Gerő Ernő ismeretlen feljegyzése.

Az 1946. április 8-i minisztertanácsi jegyzőkönyv részlete és a moszkvai tárgyalásokról készült eredeti (magyar nyelvű) külügyi feljegyzések viszont most jelennek meg először. Ez utóbbiakat az Új Magyar Központi Levéltárban (1992. július 1-től: Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény) folytatott kutatásaim során a Külügyminisztérium szovjet TÜK-anyagában sikerült megtalálnom. A dokumentumokat – az április 8-i minisztertanácsi jegyzőkönyv kivételével – teljes terjedelemben, a mai helyesírás szabályai szerint közöljük.

Mivel a megbeszéléseken – legalábbis magyar részről – gyorsírási jegyzőkönyvet nem vezettek, Gerő Ernő feljegyzése jó lehetőséget teremt arra, hogy az április 10-i tárgyalásról készült két különböző dokumentum összevetésével az ott elhangzottakat minél pontosabban rekonstruálhassuk.

2 Politikátörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban PIA) 274 f. 2/33 ö.e.

3 Dessewffy Gyula: A békekötés előkészítése. *Kis Újság*, 1945. december 2.; Rubleczky Géza: Készülünk a békére. *Kis Újság*, 1945. december 28.

4 Révai József: Nemzetrontó sovinizmus. *Szabad Nép*, 1945. december 25.

5 A sajtóvita írásait ismerteti: Balogh Sándor i.m. 135-137. Lásd még erről: Békés Csaba: *A magyar kormány békepropaganda tevékenysége 1945-46-ban. –Kísérletek a külföld felvilágosítására a párizsi béketárgyalások előtt.* Bölcsészdoktori disszertáció, József Attila Tudományegyetem Szeged, 99-107.

6 Politikátörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban: PIA) 274. f. 10/43. ö.e.

7 PIA 274. f. 2/34. ö.e.; (pontatlanul) idézi: Pünkösöd Árpád: *Rákosi a hatalomért 1945-1948.* Európa Könyvkiadó, Budapest 1992. 188. o.

8 PIA 274. f. 2/34. ö.e.

- 9 PIA 274. f. 3/29. ö.e.; idézi: Balogh Sándor i. m. 143.
10 PIA 274. f. 2134. ö.e.; (pontatlanul) idézi: Pünkösti Árpád i. m. 188.
11 PIA 274. f. 10/43. ö.e.
12 Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West. Hungary and the Illusion of Peacemaking 1945-1947.* University of Notre Dame Press, Notre Dame – London 1984. 129-130.; idézi: Fülöp Mihály i. m. 2. rész 99–100. A Rákosi által említett 4–10 000 km²-es javaslatra vonatkozó információt maga Nagy Ferenc említi visszaemlékezésében, lásd: Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött, Európa *História* 1990. I. 271.
13 PIA 274 f. 7/314.ö.e.
14 Fülöp Mihály i. m. 2. rész 104.
15 Szabó Éva–Szűcs László i. m. 44.
16 A. J. Visinszkij: A magyar–csehszlovák lakosságcsereéről. (Közreadja: Pető Iván) *Századvég* 6–7. 1988. 144.
17 Public Record Office, London, Kew Gardens, Foreign Office General Correspondence FO 371 59005. R 6151/256/21; idézi: Fülöp Mihály i. m. 2. rész 104.
18 PIA 274. f. 2/34. ö.e.
19 *Szabad Nép* 1946. április 24.
20 *Szabad Nép* 1946. április 28.
21 A szerző Vásárhelyi Miklóssal 1987. október 3-án készített interjúja. lásd: Békés Csaba i. m. 1988. 126.
22 PIA 274 .f. 7/314. ö.e.

Dokumentumok

1.100-as számú jegyzőkönyv az 1946. évi április hó 8-án délelőtt 10 órakor Nagy Ferenc elnöklete alatt tartott rendkívüli Minisztertanácsról.¹ (Részlet)

Jelen voltak: Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád, Gyöngyösi János, Gordon Ferenc, Kelemen Gyula, Rónai Sándor, dr. Keresztury Dezső, dr. Ries István, Sárkány József, dr. Molnár Erik, dr. Bárányos Károly, dr. Antall József, Gerő Ernő, Balta Antal, dr. Balogh István, dr. Bojta Ernő Béla.

Nagy Ferenc miniszterelnök: mai rendkívüli összejövetelünknek történeti jelentősége is van. Először az, hogy a felszabadulás óta ez a századik minisztertanács, a második jelentősége pedig az a bejelentése, hogy a vezetése alatt kormánydelegáció indul a Szovjetunió fővárosába, Moszkvába a holnapi napon. Néhány héttel ezelőtt felvetette a magyar kormány kiutazásának a gondolatát egyrészt udvariassági látogatásra, másrészt a nemzet sorsdöntő napjaiban számos kérdés felvetésére, és szeretne közvetlenül tárgyalásokat folytatni a Szovjetunió kormányával. A válasz az volt, hogy örömmel várják a delegációt. Az indulás időpontja holnap reggel kb. 8 óra lenne. Kéri a Minisztertanács hozzájárulását, hogy a kormánydelegáció holnap elindulhasson. Az indulásnál kéri a kormány teljes számú részvételét, hogy a látogatás jelentősége kidomboríttassék, annál is inkább, mert úgy értesült, a Szovjetunió is nagyon komoly előkészületeket tett a magyar kormány fogadására. A köztársasági elnök az induláshoz személyes részvételét bejelentette. A delegáció tagjai a következők: vezetője Nagy Ferenc miniszterelnök, Szakasits Árpád államminiszter, Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter és Gyöngyösi János külügyminiszter. Szó volt még arról is, hogy az esetleg felmerülő tárgyalásokhoz szakértőket kellene kivinni, de azt a baráti tanácsot kapta, hogy mellőzze a szakértők kivitelét, mert az a világpolitikában félreértésre adna okot, mintha Magyarország valami külön megállapodásra készülne.

A kiutazás tulajdonképpeni tárgya:

1. a béke-előkészítés,
2. mezőgazdasági tárgyalások,
3. általános közgazdasági kérdések,
4. jóvátétel.

A maga részéről Kapócs Ferenc titkárát viszi magával, a külügyminiszter is saját titkárát viszi.

Minisztertanács a delegáció Moszkvába való kiküldetéséhez hozzájárult.

Nagy Ferenc miniszterelnök: bármilyen rövid időre is hagyjuk el az ország határát, a helyettesítésről gondoskodni kell. A maga részéről a törvényszerűség alapján is Rákosi államminisztert kéri fel a miniszterelnöki teendők ellátására. Szakasits Árpád államminiszter, aki jelenleg az iparügyi minisztert helyettesíti, a maga részéről az iparügyi miniszteri teendők ellátására Rónai Sándor kereskedelem és szövetkezetiügyi minisztert kérte fel.

Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter: saját helyettesítésére Rákosi Mátyás államminisztert kéri fel.

Gyöngyösi János külügyminiszter: Balla Antal tájékoztatásügyi minisztert kéri fel helyettesítésére.

Gordon Ferenc pénzügyminiszter: párizsi útjával kapcsolatosan elutazása esetén Antall József újjáépítési minisztert kéri fel helyettesítésére.

Minisztertanács a bejelentéseket tudomásul vette.

Nagy Ferenc miniszterelnök: a moszkvai utazással kapcsolatban nagy vita nem lehet. Ha fel is vetődnek kérdések, nem fognak azok végső formában létrejönni, s lesz mód rá, hogy itthon is megtárgyalják azokat a szempontokat, amelyek alapján tárgyalnak, vagy inkább informatív jellegűnek kell lenni a megbeszélésnek. Rendkívül fontos volna erről beszélni, mert mindnyájunk előtt nyilvánvaló, hogy a Szovjetunióknak döntő szava lesz a békénél. Feltétlen szükség van a Szovjetunióknak megnyerésére, különösen akkor, ha még a körülöttünk lévő kisebb országokból is tudunk barátokat szerezni, mint pl. Jugoszláviát. A békecélok tekintetében tisztában kell lennünk azzal, hogy először is a trianoni állapottal szembeni területi döntések, a nagyhatalmak vezetőinek megnyilatkozásai szerint, nincsenek elismerve, amit az is mutat, hogy most a felszabadulás után visszaszorítottunk mindenütt a trianoni területre. Őszintén bevallva mi aggódva néztük az események fejlődését, a háború alatt nagyon meg lettünk volna elégedve, ha azt hallottuk volna, hogy dacára minden bűnösségünknek a trianoni határaink között megmaradhatunk.

Három szomszédunk közül kettő: Csehszlovákia és Jugoszlávia győztes hatalomnak számít. A harmadik: Románia elveszítette a háborút. Ha Magyarország jövőjét a békeszerződések megkötése idején mi területi nyereséggel is szeretnénk biztosítani, vagy fokozni, akkor csak Románia lehet az az ország, amely felé nekünk halvány reményünk lehet arra nézve, hogy területileg kapjunk valamit. Mi a magunk részéről Moszkvában tudni fogjuk azt, hogy talán századokig vissza nem térő alkalom, hogy jövőnket és fejlődésképességünket kialakítsuk, de kívánatosabb lenne, egy nyugalmi helyzet megteremtése, mintsem revizionistáink vágyát hozzuk javaslatba. Tiszta haszon mindaz, amit emberileg el lehet érni és amit a nagyhatalmakkal való jó viszony komoly veszélyeztetése nélkül ki lehet fejteni, azt ki is fogjuk fejteni. Járuljon hozzá a Minisztertanács ahhoz, hogy a magyar béke tekintetében megbeszéléseket folytathassunk. Lehet, hogy ez elkötelezettséget is jelent, lehet, hogy szabadon hagyják a kérdéseket, mindenestre felhatalmazást kér, hogy a magyar béke-előkészítést átbeszélhessék.

Bárányos Károly közellátásügyi miniszter: a szintizta magyar vidékek kérdését tárgyilagosan érinteni lehetne, így pl. a Csallóköz és Székelyföld kérdését.

Nagy Ferenc miniszterelnök: fel lesznek készülve minden kérdésre és Romániával szemben bizonyos ígéretekkel is bírnak. Nem lehet azonban megmondani, hogy visszakövetelünk valamit, mert e területeket nem a mostani, hanem még a múlt háborúban veszítettük el, tehát visszakérésről nem lehet szó, csak területkérésről.

Bárános Károly közellátásügyi miniszter: a párizsi békeszerződés nem sikerült, ezt elismerték a nagyhatalmak is, tehát vétkes bűn lenne ezt elhallgatni.

Balla Antal tájékoztatásügyi miniszter: revizionista sohasem volt. Annakidején, amikor Erdélyt stb. visszakaptuk, kijelentette, hogy annak még meglesz a bőjtje. Románia szerinte sokkal bűnösebb, mint mi vagyunk. Kereskedelmi szerződést kötött Németországgal, minden ellenszolgáltatás nélkül átadta Ploestit, ami nélkül Hitler nem indíthatott volna háborút. Ez rendkívül fontos adalék számunkra a magyar béke kérdésében. Elismeri, hogy területi engedményt csak Romániával szemben kaphatunk, de arra feltétlenül számítanunk is kell.

Nagy Ferenc miniszterelnök: csak annyit mondhat általánosságban, hogy ő maga is, de a delegáció minden tagja mindent el kíván érni, anélkül, hogy a magyar demokrácia létét veszélyeztetné. Sokkal nagyobb tapintat, önmegtartóztatás és finomabb érzék kell, mint a múlt háborúban.

Antall József újjáépítési miniszter: megemlíti Burgenland kérdését. Az osztrákok a háborúban éppen olyan bűnösök, mint mi, tehát, ha revízióról lenne szó, feltétlenül kellene valamit Burgenlandból is visszakövetelni. Ott értékes magyar lakosság van.

Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter: jó volna, hogy tekintet nélkül a határok rendezésére a Duna-medencében – hol mindig lesznek nemzetiségi kisebbségek – egymással kölcsönös kisebbségi szerződést kössenek. Sztálinnak is szívügye ez a kérdés. Általában azokon a területeken, ahol nem lehet tiszta néprajzi határokat megvonni, kölcsönösen kisebbségi jogokat kell biztosítani.

Nagy Ferenc miniszterelnök: nem lehet sovinizmusnak tekinteni azt, ha törődünk azzal, hogy mi lesz magyarjainkkal. Természetes, hogy ez nem közömbös előttünk. Fontos, hogy magyarjaink tisztességes emberi életet éljenek határainkon túl is, ebben feltétlenül biztosak akarunk lenni.

Gordon Ferenc pénzügyminiszter: kéri, hogy a tárgyalások során találjanak lehetőséget és módot arra, hogy kellőképpen feltárva inflációs helyzetünket, jóindulatot kérjenek és minden olyan támogatást, amely a pengőt alátámaszthatná és a jelenlegi inflációnak határt szabhatna, megszerezzenek.

Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter: természetes, hogy azok a kérdések, amelyeket a miniszterelnök felvetett, döntő kérdések. Ez a béke és a jóvátétel. A többi alárendelt, de a mi számunkra mégis igen fontos. Többek között a zsákmányanyagoknak szállító (helyesen: számító – B.Cs.) vasúti anyagnak a kérdése, mozdonyok és vasúti kocsik visszaadása. Ha sikerülne elérni azt, amit a románok elértek, akkor meg lehetünk elégedve. A második kérdés a helyreállítási munkálatok problémája. A harmadik a szovjet–magyar kereskedelmi szerződés kérdése, amelynek ügyében Rónai Sándor kereskedelmi- és szövetkezetügyi miniszter egy levelet intézett a Szovjetunióhoz, de (válasz) sajnos még nem érkezett. Ezek után a hadifoglyok hazaszállításának meggyorsítását is szorgalmazni kellene. Legalább is informatíve fel kell tárni az infláció kérdését is.

Nagy Ferenc miniszterelnök: egy mindenekfeletti kérdés, amely alapja kell, hogy legyen minden általunk felvetett problémának, az a kötelességünk, hogy a Szovjetunió kormányát mostani látogatásunk alkalmával biztosítsuk a magyar demokratikus államrendszer végleges és megdönthetetlen voltáról. Bár mint szabad és független nép minden állammal igyekszünk a jóviszonyt fenntartani, tudjuk azt, hogy első kötelezettségünk folytán milyen különbséget kell a Szovjetunió és más állam között tenni. Ha ez elfogadásra és megértésre talál, akkor minden kérdést kedvező légkörben fogunk tudni tárgyalni.

Jelentkezésünket és bemutatkozásunkat ezzel kell kezdenünk. Mi most a harmadik magyar kormány vagyunk. A lehetőség mértékéig egy bizonyos színvonalon álló magyar politikát akarunk folytatni, ehhez azonban hozzátartozik, hogy külpolitikai látogatásunkkor

reális képet adjunk. Kérése csak az, hogy bízva meg a Minisztertanács a delegációt azzal, hogy egyes kérdésekben konkrét megállapodásokat is köthessünk, egyéb olyan kérdésekben pedig, amelyek Moszkvában nem dőlhetnek el, kifejhessék a magyar kormány álláspontját.

Nagy Ferenc miniszterelnök: közbejött értesítés alapján kéri a Minisztertanács tagjait, hogy a ma délelőtt 12 órakor a Ganz-gyárban megtartandó vízrebocsátási ünnepségen a kormány három taggal képviseltesse magát. Felkéri Balla Antal, Keresztury Dezső és Rónai Sándor miniszter urakat, hogy az ünnepségen a magyar kormány részéről megjelenjenek.

Minisztertanács az előterjesztéshez hozzájárult.

Bárános Károly közellátásügyi miniszter: súlyos helyzetben vergődünk. A kenyérgabona ellátását dűlőre kellene vinni. Ugyanolyan előnyöket kellene szerezni, mint Románia. Romániában a Vörös Hadsereg ellátása sokkal kedvezőbb, mint nálunk. Talán mi is tudnánk az itt lévő, úgynevezett zsákmányolt készletből valamit kapni. Zsiradékellátásunk katasztrofális. Havonta több mint 40 vagon zsiradékra lenne szükség. Nem tudja hogyan lehetne előteremteni ezt a mennyiséget. Kívánatos volna, hogy többet adjunk a bányászoknak is, szükséges ennek a súlyos helyzetnek a feltárása.

Gyöngyösi János külügyminiszter: reálpolitikailag megfelelően állítjuk be a kérdést. Felvetődött bizonyos határkérdés. Arról a visszhangról tájékozva kell legyen a kormány, amit a határrevízió kérdése okoz. Felvetődött bizonyos kérdés a csehszlovákokkal folytatott tárgyalásokkal kapcsolatban. A csehszlovák ügyben magyar részről nem volt követelés, de csehszlovák részről etnikai revízióknak kell tekinteni azt a törekvést, amit folytatnak. Amikor cseh áttelepítések ügyeiben a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz jegyzékkel fordultak (ti. a magyar kormány – B.Cs.) és többek között kérték egy nemzeti (helyesen: nemzetközi – B.Cs.) bizottság kiszállását, két helyről is kaptak választ. Az egyik az Egyesült Államok részéről érkezett, amely a nemzetközi bizottság kiküldését elhárította magától, és arra kérte a magyar kormányt, hogy a függő problémákat egymás közt intézzék el. Ezek a tárgyalások folyamatban vannak, mert hiszen a lakosságcserével kapcsolatban kért egy bizonyos türelmi időt. A másik jegyzék a Brit Királyság részéről érkezett. Ők is elhárítják maguktól egy ilyen szövetségközi bizottság küldését s bár jóllehet, hogy mi területi kérdést nem vetettünk fel, azt közli, hogy az Angol Királyság a csehszlovák állammal szemben területváltozáshoz hozzá nem járul, kivéve ha a két állam egymás között megegyezik, mely esetben hozzájárulását megadja. Végül meg kell említeni a washingtoni követ² jelentését, amiből kiviláglik, hogy a területi változástól a nagyhatalmak idegenkednek, mert nem szeretik az olyan problémákat, melyeknek megoldása reájuk hárul. A fő célnak a mielőbbi békekötést tartjuk (valószínűleg helyesen: tartják – B.Cs.). A Szovjetunió az egyedüli, ahonnan ebben a kérdésben állásfoglalást nem kaptunk. Mindazok a kérdések tekintetében, amelyek úgy a kormány, mint a pártok, de a közvélemény körében is felmerültek, őszintén feltárva megállapíthatja azt, hogy e kérdések iránt mindenkor nagy érdeklődés mutatkozott, ha állásfoglalást nem is sikerült elérni. A Szovjetunió álláspontját most alkalom lesz megismerni. Kétségtelen, hogy Románia az, amellyel kapcsolatosan a határkérdés nemzetközi jogilag is nyitott.³ Ez bizonyos támaszpontot nyújt nekünk arra, hogy a kérdést, minden egyébtől függően felvessük. A kérdés rendkívül bonyolult, mert a közvéleményben hangoztatott etnikai álláspontnak kifejezést adni nehéz, hiszen a legnagyobb etnikum Románia szívében beékelve fekszik. A külpolitikai realitások figyelembe vételével mind a két demokrácia érdekeit úgy próbálja összehangolni, hogy az úgy támogatásra találjon a Szovjetunió részéről, mert ez mindennél többet jelent a számunkra és akkor bizonyos eredmények kilátásával nézhetünk az elkövetkező békeelőkészítés elé.

Rákosi Mátyás államminiszter: az egyszerű közlések mögött rendkívül súlyos problémák vannak. A nagyhatalmak mindent elhárítanak maguktól. Anglia nem kifogásolja az önkéntes megegyezést. Afelől azonban nincsenek kétségei, hogy a csehszlovák kormány

nem lesz hajlandó területi változtatásokra. Az oroszok közölték, hogy a lehető legjobb fogadtatást igyekeznek a delegációnak biztosítani. Azt hiszi, hogy nem rossz jós, ha kijelenti: a magyar delegáció nem fog eredmény nélkül visszatérni.

Minisztertanács a bejelentéseket tudomásul vette. (...) ⁴

2. Gyöngyösi János külügyminiszter feljegyzése az 1946. április 9-i moszkvai tárgyalásról⁵

Este fél hét órakor a Kremlben fogadott Molotov külügyminiszter, Dekanozov helyettes külügyminiszter⁶ és Puskin budapesti szovjet követ⁷ társaságában. Jelen volt még Pavlov, Molotov titkára⁸ és részemről Szekfü követ⁹, valamint Nizskács titkár¹⁰ mint tolmács.

Molotov felszólítására ismertetem a béke-előkészítés kérdésében kidolgozott területi elgondolásaimat. Közöltem vele, hogy területi probléma csak két ország irányában vetődik fel. Az egyik Csehszlovákia, a másik Románia. Csehszlovákia irányában a kérdést nem mi vetettük fel, hanem ők kényszerítenék ki az első prágai tárgyalás¹¹ alkalmával azzal az álláspontjukkal, hogy a magyarok nagy tömegeit Magyarország területére akarják áttelepíteni Szlovákiából. Baráti szándékainknak nyilvánítására elfogadtuk az általuk felvetett lakosságcsereét. Ebben a tekintetben egyezményt is kötöttünk, amelynek előkészítő stádiuma most van végrehajtás alatt. Masaryk külügyminiszter Londonban még arról beszélt, hogy 2–300 000-re becsüli azoknak a szlovákoknak a számát, akik Magyarországon önként fognak jelentkezni Szlovákiába való átköltözésre. Az eddigi értesülések alapján azonban ez a szám aligha lesz több 50–60 000-nél. Így tehát mintegy 600 000 magyar marad a lakosságcsere után is teljes bizonytalanságban Csehszlovákiában. A csehszlovákok olyan formában kérik ennek a 600 000 magyarnak a sorsát megoldani, hogy kb. 200 000-t felvesznek csehszlovák állampolgári kötelekbe azon a címen, hogy tudnak szlovákul is, vagy, ha nem is tudnak szlovákul, de rokonságukban vagy őseik között vannak szlovák nevéek. Lehetséges, hogy abban a kétségbeejtő helyzetben, amiben a magyarok most Szlovákiában vannak, ez a terv sikerülni is fog, hogy a megfélemlített magyarok jelentkezni fognak mint szlovákok az állampolgárság elnyeréséért. A további 400 000 magyar felét Csehszlovákiában telepítenék szét, felét pedig Magyarországra akarják áttenni. Ezt a megterhelést a magyar demokrácia nem bírná el. Ezért kérjük a támogatást, hogy a magyarok háborítatlanul és a polgári egyenjogúság birtokában Szlovákiában maradhassanak.

Ha arra kerülne a sor, hogy a csehszlovákok továbbra is ragaszkodnának a magyarok kitelepítéséhez, akkor a magyar kormány nem zárkozhat el a területi kérdés felvetésétől.

Molotov figyelmesen végighallgatta fejtegetéseimet, helyeselte, hogy a lakosságcsere tekintetében egyezményt kötöttünk, és annak a reményének adott kifejezést, hogy Csehszlovákia egyenjogúvá teszi a magyarokat Szlovákiában.

Ezután az erdélyi kérdésre tértem át, és térképen magyaráztam meg a két javaslatot, amelyet az erdélyi határ rendezése tekintetében kidolgoztunk. Az egyik javaslat arra szorított, hogy a magyar határ mentén matematikailag megállapítja azt a területet, ahol magyar többség mutatható ki. Ebből 442 000 magyar, 421 000 a román, míg 104 000 egyéb és pedig német és szlovák. Ez utóbbiak nagy része már elkerült erről a területről. Ez volna az etnikai határkorrekció, amelynek kétségkívül fogyatékosága az, hogy a magyarság túlnyomó része még mindig Románia területén marad, s amellet igen jelentős számú román nemzetiség kerül magyar területre. A józan magyar közvéleményt nem annyira a területi kérdés, mint inkább az erdélyi magyarság sorsának a kérdése izgatja. Elismerjük, hogy Groza magyarbarát politikát folytat, sok nemzetiségvédelmi rendelkezést adott ki, azonban azokat a rendelkezéseket az alantas hatósági közegek egyszerűen szabotálják, a reakciós

elemek pedig kíméletlenül üldözik a magyarságot, amelynek elsősorban vagyona és megélhetése, de sokszor testi épsége és élete sincs biztonságban.

Molotov megkérdezte, hogy mik a fő sérelmek az erdélyi magyarság részéről. Azt válaszoltam, hogy a sérelmek különösen gazdasági jellegűek. A magyarságot gazdaságilag tönkreteszik, s így nemcsak a középosztályt, vagy pláne a jómódú birtokososztályt kell említenünk, amelynél az sok tekintetben érthető, hanem az egészen serény kis parasztokat és kisembereket, kisiparosokat, munkásokat, kiskereskedőket és így tovább, akiket kis földjüktől, házikóiktól megfosztanak, sokszoros adóval sújtanak, szövetkezeti életüket lehetetlenné teszik, munkavállalásukat megnehezítik és így tovább. Minthogy arra a legvérmesebb magyar illuzionista sem gondolhat ésszerűen, hogy a Románia szívében élő (magyar) székelyeket területileg visszacsatolja Magyarországhoz, az erdélyi nyugati magyar határsáv és a székelység között pedig a magyarok elkeveredve élnek a románokkal, más megoldásra kellett gondolni, hogy a magyar nemzetiség sorsát bebiztosítsuk az elnyomás és az üldözés ellen. Erre csak az a mód kínálkozik, ha ugyanannyi román lakos lesz magyar területen, mint amennyi marad román területen. Ezt a tervet szolgálja és határozza meg a térképen kijelölt második határvonal, amely 22 000 km² területet ölel fel. Ezen az aránylag kis területen, amely az erdélyi területnek mindössze 1/5 része, kerekén 900 000 román él és a román területeken még mindig 180 000-rel több magyar, vagyis 1 080 000 magyar marad. De nagyjából a két nemzetiség eloszlása egyensúlyba kerül, és ez a legjobb biztosítéka annak, hogy mindkét ország nemzetiségi kisebbségével emberségesen fog bánni. A javasolt rendezésnek nagy előnye még az, hogy ha a nemzetiségek kezelése tekintetében még így sem sikerülne megnyugtató légkört teremteni, akkor lakosságcsere hajtható végre, és ezen a 22 000 km² területen az egész erdélyi magyarság elhelyezhető. Ez a terület gazdaságilag is meg van alapozva, és földrajzilag is a határ vízváltó gerincén halad. A terület rendelkezik erdőséggel, amire Magyarországnak nagy szüksége volna, van számottevő kéntermelés, ami a magyar mezőgazdaságnak a műtrágyagyártás szempontjából igen fontos, van egy kevés színesfémtermelés rajta, mindez azonban hasonlíthatatlanul nagyobb mértékben van a Romániának visszamaradó területen, így Romániát érzékenyen ez a veszteség nem érintené.

Molotov érdeklődéssel hallgatta fejtegetéseimet, majd megjegyezte, hogy a fegyverszüneti egyezményben a szövetségesek kilátásba helyezték, hogy Romániát Erdélynek, illetőleg Erdély nagy részének visszaszerzésében támogatják.

Erre azt válaszoltam, hogy felfogásom szerint javaslatunk ezzel az ígérettel nem áll ellentétben, miután ez az optimális javaslat is 22 000 km² –rel, mindössze 1/5 része Erdély egész területének.¹²

Molotov megköszönte tájékoztatómat, és anélkül, hogy a szovjet álláspontról sikerült volna tájékoztatást szereznem, a beszélgetés véget ért.

3. Gyöngyösi János külügyminiszter feljegyzése az 1946. április 10-i moszkvai tárgyalásról¹³

Sztálin generalisszimusz a Kremlben este fél tíz órakor¹⁴ fogadott bennünket, és pedig Nagy Ferenc miniszterelnököt, Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettest, Gyöngyösi János külügyminisztert, Gerő Ernő közlekedésügyi minisztert és Szekfü Gyula moszkvai követünket. Kíséretünkben volt orosz részről Puskin budapesti szovjet követ és Grigorjev követségi titkár mint tolmács.

Sztálin generalisszimusz fogadószobájában Molotov külügyminiszter és Dekanozov külügyminiszter-helyettes társaságában fogadott.

Nagy Ferenc miniszterelnök kezdte meg előterjesztését, és vázolta a magyar nemzet háláját a felszabadulásért, majd azt a demokratikus fejlődést, amelyet az ország egy

esztendő alatt megtett. Különösen a földreform, a szénbányák államosítása, a bankok ellenőrzése kérdésére tért ki. Minthogy előadásában azt a kifejezést használta, hogy szükségesnek tartja beszámolni a magyar demokrácia egy esztendő eredményeiről, Sztálin válaszában mindjárt erre tért rá, hangsúlyozva, hogy a miniszterelnök szavait nem mint beszámolót, csak mint egy baráti ország kormányelnökének tájékoztatását értelemei. A Szovjetunió Magyarországot szabad és független államnak ismerte el, a beszámoló kifejezés tehát nem volna helytálló.

Ezután Nagy Ferenc miniszterelnök a reakció elleni harcról beszélt, amelynek meghallgatása után Sztálin generalisszimusz Magyarország súlyos gazdasági helyzetére, főleg az inflációra fordította a szót. A miniszterelnök ezzel kapcsolatosan ismertette a kormány nemrégiben közrebocsátott gazdasági programját. Kérte, hogy a szovjetunó küldjön Magyarországra egy-két gazdasági szakembert, akik a gazdasági helyzet felülvizsgálásában és a bajok megoldásában szakértelmükkel és tanácsaikkal segítségére legyenek a magyar kormánynak. A generalisszimusz ígéretet tett, hogy a kérdést fontolóra veszi.¹⁵

Ezután érdeklődött az iránt, hogy a Vörös Hadsereg hogyan viselkedik Magyarországon. A miniszterelnök válaszában kijelentette, hogy bár voltak zavaró körülmények, mint ahogy azok minden megszállásnál előfordultak, az utóbbi időben azonban ezek a panaszok a minimálisra csökkentek. Sztálin ezzel kapcsolatosan azt a fontos kijelentést tette, hogy a megszálló csapatokat hamarosan kivonják Magyarországról és csupán kis kötelékek maradnak hátra.¹⁶

Majd a jóvátétel kérdésére fordult a beszéd. A miniszterelnök kifejezést adott annak a felfogásnak, hogy a súlyos gazdasági helyzetben a jóvátételi kötelezettség nagyon nehéz feladat. A magyar kormány becsületbeli kötelességének tartotta ezt a feladatot maradéktalanul vállalni, azonban maga sem tudja, miként tud majd ennek megfelelni. Azt a kérést terjesztette elő, hogy a jóvátételi fizetés időtartama tekintetében enyhítést kapna Magyarország. A generalisszimusz azt a választ adta, hogy a kéréshez hozzájárul, és a részleteket le kell tárgyalni.

Ezután Nagy Ferenc miniszterelnök a Vörös Hadsereg által támasztott vasúti számlák ügyét tette szóvá, és átadta a szót Gerő miniszternek. Gerő miniszter előadása láthatólag mulattatta a generalisszimuszt. Arról volt ugyanis szó, hogy a Vörös Hadsereg vasútvonal helyreállításáért, amelyet jó részben magyar munkásokkal végeztek, 14 millió dolláros számlát¹⁷ nyújtott be. Egyenesen nevetésre fakadt Sztálin akkor, amikor Gerő közölte, hogy a számlázott pályák között vannak olyan vasútvonalak, amelyek nem is fekszenek Magyarországon, hanem Ausztriában vagy Csehszlovákiában. Még az előadás közben azt mondotta Gerőnek, hogy ne fizesse ezeket a számlákat.

Gerő miniszter ugyancsak előadta azt is, hogy a Vörös Hadsereg szervei MÁV-vagonokat orosz jelzésre átfestettek, és azokat a drága nemzetközi tarifa alapján adják bérbe a magyar államnak. Magyarország nem bírja ezt a drága bérösszeget fizetni. Sztálin generalisszimusz annak a véleményének adott kifejezést, hogy azokat a vagonokat, amelyek a magyar állam tulajdonai voltak, s amelyekre a magyar államvasutaknak a szállítások lebonyolításához szüksége van, vissza kell juttatni a magyar államvasutakhoz.

Nagy Ferenc miniszterelnök előadásában szóba került a Nyugatra elhurcolt javak kérdése is. A miniszterelnök kérte a Szovjetunió és a generalisszimusz támogatását ezeknek az értékeknek a visszaadására. Sztálin kijelentette, hogy Magyarország ezeket az értékeket vissza fogja kapni, legalábbis az aranyakat.

Végül Nagy Ferenc miniszterelnök szóba hozta a béke-előkészítés ügyét. Kifejtette azt, hogy ez a kérdés nagyon fontos ránk nézve. Hangsúlyozta, hogy a baráti Jugoszláviával nincsen semmi területi probléma. Más a helyzet Csehszlovákiával, ahol nagy lélekszámú egységes magyar tömb van a határ mentén, s ahol ezek a magyarok nemcsak jogfosztott

állapotban élnek, hanem a csehszlovákok el is akarják őket távolítani az ország területéről. Ilyen körülmények között önként felvetődik egy bizonyos minimális területi igény a határ menti színmagyar területekre. Sztálin generalisszimusz válaszában utalt a két nép közötti megegyezés szükségességére. Kívánatos volna egy lakosságsere végrehajtása. Erre Nagy Ferenc miniszterelnök megjegyezte, hogy Csehszlovákiában sokkalta több magyar van, mint amennyi szlovák Magyarországon. Sztálin azt válaszolta, hogy ez nem lényege a kérdésnek. A Szovjetunió egymillió lengyelt bocsátott el és csak 100 000 ukránt¹⁸ kapott, mégis megcsinálta a lakosságcsereét. Persze, nem minden kormány képes ilyen bátor cselekedetre. Ekkor Gyöngyösi külügyminiszter vette át a szót és közölte a generalisszimusszal, hogy egy lakosságcsere-egyezmény már létrejött Csehszlovákia és Magyarország között, mégpedig paritásos alapon és a magyarországi szlovákok önkéntes jelentkezése alapján. Szlovákiában csehszlovák statisztika szerint 650 000 magyar van. A csehszlovákok arra számítottak, hogy Magyarországról mintegy 200 000 szlovák fog átköltözésre jelentkezni. A jelentkezések alapján, melyek most folynak, előreláthatólag ez a szám nagyjából 500 000 lesz. Így tehát a lakosságsere után még mindig 600 000 magyar marad Szlovákiában. Ha ebből 200 000-et sikerülne is a csehszlovákoknak a körülmények kényszerítő hatása alatt szlováknak nyilvánítani, akkor is 400 000 magyar sorsa teljesen bizonytalan, mert a csehek minden joguktól megfosztották őket, sőt kitelepítésükkel fenyegetőznek. A magyar álláspont¹⁹ röviden az: biztosítsák a csehszlovákok az ott lévő magyaroknak a teljes polgári egyenjogúságot és akkor nincsen probléma, vagy pedig, ha meg akarnak szabadulni tőlük, akkor biztosítsák ennek a néptömegnek a gazdasági feltételeit és adjanak velük valami földet. 400 000 embert minden nélkül befogadni, azt a magyar demokrácia sem politikailag, sem gazdaságilag nem bírja el.

Sztálin generalisszimusz azt az érdekes kijelentést tette, hogy a csehekkel lehetne területi kérdéstről tárgyalni, de félnek a szlovákoktól, és azért tartózkodnak ebbe a kérdésbe belefolyani. Leszögezte a generalisszimusz azt a véleményét, hogy a magyarság egyenjogúságára való törekvés Csehszlovákiában teljesen jogos.

Ezután Nagy Ferenc miniszterelnök a román–magyar határ rendezésének problémáját hozta szóba. Röviden felvázolta, hogy ez a kérdés mindegyiknél nehezebb, mert nagy magyar tömegről van szó, és ezek a magyarok nagy részben nem a határ közelében élnek. Utalt arra, hogy ebben a tekintetben a külügyminiszter kidolgozott egy javaslatot. Ekkor Puskin követ közbeszólt, hogy a külügyminiszternél térkép is van, amire Gyöngyösi külügyminiszter kiterítette az erdélyi határ kérdésében kidolgozott térképet, s a generalisszimusz felkelt helyéről, s nagy érdeklődéssel hajolt a térkép fölé.

Gyöngyösi külügyminiszter előadta, hogy az erdélyi magyarság egységes tömbje a székelység, távol Magyarország jelenlegi határától, Erdély keleti részén, Románia szívében él. A realitások figyelembevételével még illuzionista magyarok sem gondolhatnak arra, hogy bármiféle területi rendezéssel ezt a magyar tömböt visszahozhatják Magyarországhoz. Az Erdély nyugati határán lévő keskeny magyar többségű sávot leszámítva, egyébként a magyarság szétszórtan, a románokkal elkeveredve él Erdély területén. Minthogy a magyarság szempontjából a fő probléma az erdélyi kérdésben a magyarság sorsának rendezése, az előbb vázolt néprajzi megoszlás következtében pedig semmiféle területi elrendezéssel a magyarság jelentős részét Magyarországhoz visszahozni nem lehet, (ez a megoldás) annyi román csatol Magyarország területéhez, amennyi magyar Erdély területén marad. Ezzel egyensúlyba hozza a két ország nemzetiségi problémáját. Véleménye szerint ez a legjobb biztosítéka, sőt, egyedüli biztosítéka annak, hogy a két ország a maga nemzetiségi kisebbségét egyenjogúságban fogja részesíteni és emberségesen kezelni. Erre a megoldásra a lehető legminimálisabb területet keresték ki Erdély nyugati határán, amelynek kiterjedése 22 000 km², lakosainak száma kb. másfél millió. E megoldás mellett ezen a területen kb. 900 000 román lenne és Erdélyben még mindig 180 000-rel több magyar,

vagyis 1080 000. De van ennek a megoldásnak egy további előnye is. Ha még ilyen kezességi rendszer mellett sem tudna a két nemzet a nemzetiségi kisebbségek egyenjogúsága és korszerű bánásmódja tekintetében megegyezésre jutni, lakosságcserevel ezen a 22 000 km²-en az egész erdélyi magyarságot el lehet helyezni. Meg kell jegyezni, hogy ez a terület csak 1/5 része Erdély területének, holott a magyarság lélekszáma Erdély összlakosságának 1/3-a. Tehát a területi megoldás igen szerény. A kijelölt terület rendelkezik a szükséges gazdasági feltételekkel, van rajta erdőség, van kén, ami a műtrágya gyártásához szükséges, van egy kis színesfém, mindez azonban Erdély, illetőleg Románia más területén sokkal nagyobb mértékben megtalálható úgy, hogy (ez a megoldás) Romániát érzékenyen nem érinti.

Az előadott tervet Sztálin generalisszimusa legnagyobb érdeklődéssel hallgatta és nézegette a térképet. Kétszer is megkérdezte, hogy vajon az elgondolás egybe van-e kötve lakosságcserevel, amire a külügyminiszter azt válaszolta, hogy ez a tervbe nincsen belefoglalva, de arra lehetőséget nyújt. Tréfásan megjegyezte, hogy ha ezt a tervet elfogadják, akkor a román király lemond, amire Nagy Ferenc miniszterelnök ugyancsak tréfásan azt vágta közbe, hogy legalább akkor ők is köztársaság lesznek, mint Magyarország. Majd Molotovhoz fordult és kérdezte, hogy is szól a Romániával kötött fegyverszüneti egyezmény, mire Molotov azt válaszolta, hogy a szövetségesek Romániát támogatják egész Erdélynek vagy annak nagy részének visszaszerzésében. Erre Gyöngyösi külügyminiszter megjegyezte, hogy a felvetett 22 000 km² egész Erdélynek csupán 1/5 része, és a fegyverszünet után is jó ideig közigazgatásilag érintetlenül hagyott Észak-Erdélynek pontosan a fele.

Sztálin generalisszimusz láthatólag elgondolkozott a problémán, majd közölte, hogy még megfontolják a dolgot, és hogy még találkozni fogunk.

Ezzel a beszélgetés, amely közel két órát tartott, véget ért.

Az egész beszélgetés magán viselte egy rendkívüli nagy történelmi egyéniség lenyűgöző hatását, de egyszersmind egy tetőtől-talpig emberi ember közvetlenségének feloldó és bátorító jellegét is. A delegáció először érthető elfogódottsággal küzdött, nem kis mértékben azért, mert az első mondatok közben Sztálin látszólag magába mélyedve, komoran hallgatott bennünket. De azután, hogy megtette észrevételeit, láttuk azt, hogy ez a hallgatás nem elzárkózottságot vagy ridegséget, hanem ellenkezőleg, komoly figyelmet és érdeklődést jelent. S amikor egyes észrevételekben felcsillant a sztálini humor és kedély is, a delegáció hangulata is erőre kapott, és a magyar népi kormány delegációja érezte azt, hogy itt egy nagy népnek legnagyobb fiával és a világtörténelemnek talán legnagyobb népi alakjával áll szemközt, akivel minden nagy lelki monumentalitása mellett megvannak, a közös lelki kapcsolatai.

4. Gyöngyösi János külügyminiszter feljegyzése az 1946. április 12-i moszkvai tárgyalásról¹

Este fél hét órakor a Külügyminisztériumban lévő hivatali szobájában kétórás beszélgetést folytattam Dekanozov helyettes külügyminiszterrel. Grigorjev követségi titkár tolmácsolt.

Először a hadifogoly-kérdést hoztam fel. Hivatkoztam Sztálin kijelentésére, aki hozzájárult ahhoz, hogy a hadifoglyok levelezhessenek hozzátartozóikkal. Dekanozov ezt elismerte, s azt mondta, hogy ez olyan pozitív kijelentés, amely után csak a gyakorlati megoldásról szükséges beszélni. Egyébként tudomása szerint a hadifoglyok eddig is levelezhettek hozzátartozóikkal. Közöltem vele, hogy ilyen levelek csak elvétve érkeztek Magyarországra, legtöbbször a Vörös Hadsereg lapja, az Új Szó útján. A nehézség bizonyára abban áll, hogy a Szovjetunió nem rendelkezik elegendő magyarul tudó cenzorral. Éppen azért azt javasolnám, tegyék lehetővé, hogy minden egyes hadifogoly

kapjon általános jellegű orosz szövegű nyomtatott levelezőlapot, melyben hozzátartozójával közli, hogy hadifogságban van, vagy kórházban van és jól érzi magát, vagy javulóban van. Ezen a szövegen a megfelelő részt aláhúzná, és azután saját kezűleg aláírná. Így az egész a legrövidebb időn belül lebonyolítható volna, az összegyűjtött levelezőlapokat vagy a szovjet külügyminisztérium a szovjet követség útján, vagy moszkvai követségünk útján eljuttatná a magyar külügyminisztériumba Budapestre, amely a gyors kézbesítésről gondoskodna, sőt még a kézbesítés előtt nyilvánosságra hozhatná a beérkezett neveket. Előnye volna az is, hogy végre mi is szerezhetnénk egy képet arról, hogy hány hadifoglyunk van még itt, és hogy kik azok. Az orosz szöveg semmi nehézséget nálunk nem okoz, mert ma már a legkisebb faluban is van oroszul értő és olvasni tudó ember. Kértem a helyettes külügyminiszter urat, hogy az ügy részleteinek letárgyalására Szekfű követ úr érintkezésbe léphessen a szovjet külügyminisztérium illetékes szervével.

Dekanozov előterjesztésemet megértéssel fogadta, azt helyeselte, és felhatalmazott arra, hogy Szekfű követ erre a beszélgetésre való hivatkozással eljárjon a moszkvai külügyminisztériumban. Kértem még, hogy a követségen lévő, mintegy 200 levelet, amelyet Magyarországról hozzátartozók hadifoglyokhoz intéztek, a külügyminisztériumnak továbbítás végett átadhassuk. Dekanozov hozzájárult.

Kértem továbbá, hogy olyan kivételes és méltányos esetekben, amikor valakit soron kívül szeretnének a demokratikus pártok politikai érdemekre való tekintettel hadifogságból hazahozni, tegyék ezt lehetővé. Dekanozov ehhez is hozzájárult.

Ezután szóvá tettem annak a kért egymillió rubel kölcsönnek az ügyét, amely a moszkvai követség ellátmányára szükséges. Közöltem, hogy még Budapesten Puskin követtől több ízben ígéretet kaptunk arra, hogy ez az ügy a követség felállítása után haladéktalanul elintézését nyer. Sajnos, eddig mindössze 100 000 rubel előleghez jutott hozzá a követség. Ez igen nehéz helyzetbe hozott bennünket, úgyhogy április hónapban a követség illetményei még nem voltak kifizethetők.

Dekanozov közölte, hogy tud az ügyről. Ő pénzügyi szakközegeihez fordult, akik azt mondták, hogy előbb egy egyezményt kell létrehozni. Szükségesnek tartja, hogy ezt a kérdést a Vnyesztorg-bankban Csicsulin úrral tárgyaljuk le. Felemlítettem Dekanozovnak azt is, hogy tudomásom szerint a Magyar Nemzeti Bank is átutalt ide rubel összeget, de a követség még erről semmi értesítést nem kapott. Dekanozov azt mondta, hogy erről nincsen tudomása.

Ezután engedélyt kértem tőle, hogy a magyar politikai békecélokat ismertessem előtte. A kérdés nemcsak rendkívül fontos, de ma már nagyon sürgős is. Április 25-én összeül a külügyminiszter-helyettesek tanácsa és május 1-én maga a párizsi békeértekezlet.² Tehát mindössze két hét választ el bennünket a békeértekezlettől. Érthető, hogy ebben a helyzetben moszkvai utam fő feladatának tekintem kipuhatolni, ha lehet, a Szovjetunió felfogását a délkelet-európai rendezés tekintetében. Nem arra gondolok, hogy a Szovjetunió álláspontjáról tájékoztasson. Talán nem csalódom abban a feltevésben, hogy ez nem lehetséges. Arra törekszem inkább, hogy megállapíthassam, vajon a magunk elgondolása nem ütközik-e a Szovjetunió politikai érdekeibe. Kezdetől fogva kifejezetten szovjetbarát politikát folytattam, s egy percig sem volnék hajlandó a szovjet érdekekkel ellentétes álláspontot vállalni.

Dekanozov helyeselte ezt a kijelentésemet, amely után rátértem a részletekre, mondván, hogy Csehszlovákia irányában nagy örömmel és hálával fogadtuk Sztálin generalisszimusznak azt a kijelentését, hogy a szlovákiai magyarok egyenjogúsítására irányuló törekvéseinket helyesnek és indokoltnak találja. Ez a nagy értékű támogatás – mondtam – bennünket a legjobb reményekkel tölt el.

A romániai probléma rendkívül nehéz. Másfél millió magyarról van szó, akiknek a sorsa most sem megnyugtató és kielégítő, holott Groza a kormányelnök, akinek őszinte

magyarbarát voltáról meg vagyunk győződve. A magyarság egységes nagy tömege Erdély keleti részében él, a székelység. Ezt területileg visszahozni Magyarországhoz reálisan megítélve képtelenség. Azután egy széles terület következik nyugat felé, ahol magyarok és románok elkeveredve, vegyesen laknak. Csupán Erdély keleti határán van egy sáv, ahol magyar többség mutatható ki. Néprajzi alapon határkorrekcióval jelentős számú magyart visszahozni nem tudunk. Kidolgoztunk erre vonatkozólag egy javaslatot, amely 11 800 km² területet ölel fel. Ezen a területen kis százalékban magyar többség mutatható ki. De ezzel a területtel jelentős számú románság is kerülne át. Olyan megoldáson kellett törnöm a fejemet,³ amely a magyarság többségének azt az aggodalmát bizonyos mértékig enyhíti, hogy az erdélyi magyarság a jövőben nem lesz nyomornak és üldözésnek kitéve. Erre csak egyetlen lehetőséget láttam. Ha a magyarokat a nagy távolság miatt megfelelő számban nem lehet magyar területre áthozni, akkor románt próbáljunk olyan mennyiségben áthozni, hogy kb. ugyanannyi román legyen magyar területen, mint amennyi magyar marad román területen. Így a nemzetiségi kérdést a két országban egyensúlyba hozzuk. Be kell vallanom, hogy ez az a minimális javaslat, amellyel pártomat, a Kisgazda Pártot, remélhetőleg ki tudom elégíteni. Remélem, hogy ezzel a javaslattal a Nemzeti Parasztpárt is kielégíthető lesz. Nem arról van most szó, mintha meg volnék győződve, hogy ezt a javaslatot biztos eredménnyel tudjuk képviselni a békeértekezleten, hanem arról vagyok meggyőződve, hogy ez az a minimális igény, amelyet támasztanunk kell, hogy egységes álláspontot tudjunk kialakítani, és hogy saját pártommal ne kerüljek ellentétbe. Higgye el nekem külügyminiszter-helyettes úr – hangsúlyoztam Dekanozov előtt –, hogy nagyon nehéz helyzet ez. Tudom, hogy a Szovjetunió barátsággal viseltetik mind Románia, mind Magyarország iránt. Állásfoglalásával bizonyára nem akar ártani egyiknek sem. Azért nem inszisztálok én sem egy kifejezett támogatásért. Csupán azt akarnám megállapítani, hogy azzal, hogy ezt a véleményem szerint minimális magyar igényt felvetjük, nem helyezkedünk[-e] szembe a Szovjetunió politikai érdekeivel. Hogy milyen álláspontot foglal el a Szovjetunió, amelynek kétségkívül döntő szava lesz a kérdésben, vagy hogy milyen döntést hoznak a nagyhatalmak, az független attól a problémától, amelyet mi mint javaslatot felvetünk.

Dekanozov válaszában kiemelte, hogy teljes mértékben megérti a nehézséget. Megérti azt a személyileg nehéz helyzetet is, amely engem pártom irányában kötelez. Ez, hogy a magyar kormány ilyen igényt támaszt a békeértekezleten, az a magyar kormány döntésétől függ. Ebben a tekintetben mindenesetre legjelentősebb Nagy Ferenc kormányelnöknek és mint a többségi párt vezetőjének a döntése. Ő helyesnek tartaná, hogy ha a magyar miniszterelnök, esetleg a magyar külügyminiszter Grozával eszmecsereét folytatna ebben a kérdésben, és próbálnának megegyezésre jutni.

Itt megkérdeztem Dekanozovot, hogy egy ilyen tárgyalásnál a Szovjetunió a megegyezést aktívan támogatná[-e]?

Dekanozov azt mondotta, hogy ezt politikai okokból, nem tehetik meg. Ez csakis a két kormányelnökre hárul.

Erre azt válaszoltam Dekanozovnak, hogy a Szovjetunió intenzív részvétele nélkül erre a megegyezésre semmi lehetőséget nem látok. Egyébként a Grozával való eszmecsereét mintegy három héttel ezelőtt levélben már én vettem fel Puskin követ előtt. Választ nem kaptam rá. Úgy látom, ma már idő sincsen erre. Mindössze két hetünk van még a békeértekezletig.

Dekanozov maga is úgy látja, hogy kifogytunk az időből.

De emellett – folytattam – semmi lehetőséget nem látok. Ha Groza csak egy négyzetkilométerről is önként lemond a romániai választások előtt, mérhetetlenül sokat ártana magának belpolitikailag. Épp úgy senki sem mosná le a magyar kormányról azt a vádat, hogy ha nem engedett volna Grozával szemben, akkor nagyobb vagy kétszer akkora

eredményt tudott volna elérni a békeértekezleten. A felelősség itt óriási, amelyet, azt hiszem, egyikünk sem vállalhat.⁴ Már a csehszlovákokkal való tárgyalásoknál megállapítottuk Clementisszel, hogy a kardinális problémákban bármilyen jóakarát is tölt el bennünket, mindkét kormány részéről olyan belpolitikai nehézségek tornyosulnak, hogy csakis nemzetközi döntés fogadható el.

Dekanozovnak válaszoltam, hogy úgy képzelem el, hogy a békeértekezlet elé az optimális javaslatunkkal kell menni. Nyilvánvaló, hogy Groza is optimális igénnyel megy, vagyis egész Erdélyt Romániának fogja követelni. Tatarescu, de Groza is már nyilatkozott is, hogy [Románia] erdélyi határait definitíveknek tekinti. Véleményem szerint egy optimális javaslattal nem ártunk a Groza-kormánynak. Ha olyan javaslattal jönnénk, amelyet a szövetségesek szó nélkül elfogadnak, akkor az inkább tüntethető fel a Groza-kormány vereségének, mintha esetleg olyan javaslattal lépnénk a békeértekezlet elé, amellyel szemben Groza eredményeket tud felmutatni. Ha azt látnánk, hogy ez az optimális javaslat nem találkozna megértéssel, még mindig előjöhethetnének a kisebbik megoldási javaslattal.

Dekanozov csupán azt hangoztatta, hogy a román fegyverszüneti egyezmény Erdély, illetőleg Erdély nagy részének visszaszerzését helyezi kilátásba. Erre leszögeztem, hogy véleményem szerint az optimális javaslat, amely Erdély 1/5 részének a visszacsatolására támaszt igényt, Erdély nagy részét még mindig Romániához juttatja. Erre Dekanozovnak nem volt megjegyzése.

Az élénk eszmecsere, amelyben sajnos a szovjet álláspontot nem sikerült megismernem, közel két óra hosszát tartott. Legvégül Dekanozov megkérdezte, hogy a magyar békedelegáció már össze van-e állítva. Azt mondtam, hogy a külügyminisztérium egy tervezetet már összeállított, amely szerint a delegáció a külügyminiszterből, a pártok képviselőiből és szakértőkből áll, de ez a tervezet még letárgyalva nincsen.

5. Kemény Ferenc moszkvai követségi titkár feljegyzése az 1946. április 15-i moszkvai tárgyalásról⁵

Molotov külügyminiszter a magyar delegációállal a moszkvai megbeszélések során felvetett kérdésekre rendre válaszolván, először a csehszlovák és a román problémára tért ki. Annak a véleményének adott kifejezést, hogy a magyar–csehszlovák és magyar–román viszonylatban fennálló függő kérdéseket a két érdekelt országnak közvetlen tárgyalások útján kell rendeznie. A román kérdéssel kapcsolatban külön kiemelte, hogy nem tartaná célszerűnek, ha Magyarország a kérdést anélkül vinné a békekonferencia elé, hogy a románokkal e tárgyban előzetes megbeszélést folytatott volna.

Gyöngyösi külügyminiszter úr – miután a miniszterelnök úr rámutatott arra, hogy Magyarország a szóban forgó gondolattal egyetért és törekszik annak megvalósítására – részletesen válaszolt az e téren fennálló nehézségeket. Különösen rámutatott arra, hogy ezek a nehézségek belpolitikai természetűek. Mind Csehszlovákia, mind pedig Románia választások előtt áll. Ez országok kormányai nehéz helyzetbe kerülnének országaik közvéleményével szemben, ha a választások megejtése előtt olyan nemzetközi kötelezettségeket vállalnának, amelyeket az illető ország közvéleménye nehezen fogadna el. A prágai tárgyalások is ebben a szellemben folytak le, és a zárójegyzőkönyvben kifejezésre jutott az a gondolat, hogy a két ország képviselői törekednek a kétoldalú megegyezésre, de fenntartják maguknak a jogot arra, hogy az ily módon meg nem oldható problémákat annak idején nemzetközi fórum elé viszik. Clementis államtitkár ez alkalommal megjegyezte, hogy a két ország meghatalmazottai sok kérdésben meg tudnának egyezni ugyan, de számolniuk kell a közvélemény ellenállásával. Noha Magyarország már túl van a választásokon, olyan parlamenti többséggel rendelkezik, amely az ország közvéleményét juttatja kifejezésre, és amely a szóban forgó szempontból tehát ugyanolyan

nehezen kezelhető, mint a csehszlovák és a román közvélemény. Függetlenül most már attól, hogy Magyarország a szóban forgó kérdésekben milyen eredményt érhet majd el a békekonferencián, nagyon nehéz a jelenlegi parlamenti többség előtt vállalni a közvetlen megbeszélések iniciálását – különösen a román ügyben –, mert abban az esetben, ha a közvetlen tárgyalások nem vezetnének sikerre, a magyar kormányt méltán érhetné a parlamenti többség részéről az a szemrehányás, hogy a közvetlen tárgyalások felvétele hiba volt, mert több eredményt lehetett volna elérni azáltal, hogy a kérdést egyenesen a békekonferencia elé viszik. Éppen ezért Magyarország csak akkor bocsátkozhat ilyen közvetlen tárgyalásokba, ha e tárgyalások felvételét az érdekelt kormányoknál a Szovjetunió kormánya kezdeményezi.

Itt a miniszterelnök úr közbevetőleg megjegyezte, hogy az érdekelt országok közötti kétoldalú megegyezést a magyar kormány feltétlenül kívánatosnak tartja, és azon a véleményen van, hogy amennyiben ezek az országok nem tudnának egymás között megegyezni, úgy meg kell egyeztetni őket.

Gondolatmenetét folytatva, Gyöngyösi külügyminiszter úr azt a kérdést tette fel Molotov külügyminiszternek, hogy – most már a román problémánál maradva – ki kezdeményezze a tárgyalásokat, mire Molotov külügyminiszter azt válaszolta, hogy természetesen az, akinek e tárgyalásokhoz érdekei fűződnek, vagyis Magyarország. Arra a kérdésre, hogy e kezdeményezés a Szovjetunió kormánya részéről helyesléssel találkozni-e, Molotov külügyminiszter igenlőleg válaszolt.

Bekapcsolódva Gyöngyösi külügyminiszter úrnak abba a fejtegetésébe, mely szerint a kis kelet-európai demokráciák közös bajokkal küzdenek, és hogy Magyarország teljesen megérti a Groza-kormány nehéz helyzetét, valamint azt az érdeket, amelyet a Groza-kormány megmaradása Magyarország számára jelent – a miniszterelnök úr a maga részéről megjegyezte, hogy bár a kis kelet-európai demokráciák valóban közös bajokkal küzdenek, érthető, hogy bennünket elsősorban a saját bajaink érdekelnek. Erre Molotov külügyminiszter megértést mutatni látszó mosollyal válaszolt.

Gyöngyösi külügyminiszter úr ezek után utalt arra a közismert tényre, hogy május 1-én megkezdődnek a párizsi béketárgyalások és, hogy a nemzetközi sajtó értesülései szerint a román békedelegáció ezekre már meghívást is kapott volna, sőt, tekintélyes iratanyaggal Párizsba is érkezett. Molotov külügyminiszter ezt kósza hírnek minősítette, az újságírók szenzációhajhászásának, és nyomatékosan kijelentette, hogy Magyarországot a békekonferenciára éppen úgy meg fogják hívni, mint Romániát, s a békekonferencián Magyarország semmivel sem lesz hátrányosabb helyzetben, mint Románia. A miniszterelnök úr közbevetésére, hogy a sajtóban napvilágot látott hírek szerint a román békedelegáció két vagonnyi irattal érkezett meg Párizsba, Molotov külügyminiszter, mintegy tréfásan megjegyezte, hogy a békekonferencián nem az iratok mennyisége fog dönteni. A miniszterelnök úr erre azt válaszolta, hogy a békekonferencia bizonyára két kg-nyi irat elolvasására sem hajlandó, másrésztől, ha az iratok mennyiségével lehetne befolyásolni a békefeltételeket, úgy jelenlegi vagonhiányunk folytán Magyarország ebben a versenyben bizonyára lemaradna.

Rátérve azután a magyar delegáció által felvetett egyéb kérdésekre, Molotov külügyminiszter kijelentette, hogy a jótételteli szállítások teljesítésének tekintetében a Szovjetunió kormánya hajlandó a hatévi határidőt nyolc évre meghosszabbítani. A gyapjú- és pamutbér munka teljesítésének határidejét hajlandó eltolni a jövő év közepéig. A Szovjetunió kormánya elvben nem ellenzi a CASBI-vagyonoknak a jótételtbe való beszámítását, de a kérdést még tanulmányoznia kell. Hajlandó fokozatosan szabadon bocsátani a hadifoglyok közül azokat, akik gyengélkednek, és lehetővé óhajtja tenni a hadifoglyoknak hozzátartozóikkal való levelezését. Az ide vonatkozó részletek természetesen külön megbeszélendők.

A vasúti szállítási kérdések tekintetében a két ország közlekedésügyi minisztériumának kell egymás között felvennie az érintkezést.

A Szovjetunió kormánya által kilátásba helyezett engedményekre irányuló köszönetének kifejezése után a miniszterelnök úr kijelentette, hogy a hadifogolykérdésnek egy konkrét vonatkozását óhajtja még felvetni. Itt közbeszólva, Molotov külügyminiszter közölte, hogy a magyar delegáció tagjai itt tartózkodásuk folyamán még fognak találkozni Sztálin generalisszimusszal, s e találkozó alkalmával bármilyen olyan további kérdést nyugodtan felvethetnek, amelyről az eddigi megbeszélések során még nem esett szó. A miniszterelnök úr ezt köszönettel tudomásul vette, majd előadta, hogy a Vörös Hadsereg egységei magyarországi előnyomulásuk során jelentős számú olyan egyént is foglyul ejtettek és hadifogolyként kezeltek, akik nem voltak kombattáns alakulatok tagjai, sőt, fogságba ejtésük pillanatában nem is voltak katonák. Számuk az összes magyar hadifoglyoknak nem nagy hányada, becslések szerint néhány tízezerre tehető.⁶ Nők is vannak közöttük. Tekintettel arra, hogy ezek az emberek nagyrészt a tiszta magyar vidékekről származnak és földművesek, nagy szükség volna rájuk a tavaszi mezőgazdasági munkálatoknál és ezért a magyar kormány szeretné, ha az e kategóriába tartozó hadifoglyok szabadon bocsátása soron kívül lenne megoldható.

Molotov külügyminiszter erre válaszolva kijelentette, hogy a kérdés előtte új, tehát informálatni fogja magát, de nem zárkózik el a kérdés megoldására irányuló megbeszélésektől.

Itt Puskin követ közbevetette, hogy a kérdéstről folytak megbeszélések a magyar kormány és a budapesti szovjet követség között, s ez utóbbi a maga részéről azt kérte, hogy a magyar külügyminisztérium nyújtsa át az e kategóriába tartozó személyek jegyzékét. Kijelentette, hogy ilyen jegyzéket a budapesti szovjet követség a mai napig nem kapott.

Gyöngyösi külügyminiszternek arra a kijelentésére, hogy az e kategóriába tartozó személyekre vonatkozó jegyzékek átadása állandóan folyamatban van, Molotov külügyminiszter minden további közbeszólásnak elejét véve megjegyezte, hogy ez meg fogja könnyíteni az ügy elintézését.

A moszkvai megbeszélésekről kiadandó kommunikére vonatkozóan Molotov külügyminiszter – az egész beszélgetés során több helyen elszórt megjegyzések után – végül összefoglalásként kifejtette, hogy a kommuniké szövegét közösen kell megállapítani, és hogy a szövegnek általánosságokra kell szorítkoznia, de mégis ki kell elégítenie a magyar és szovjet közvéleményt, amely nyilvánvalóan kíváncsi a megbeszélések eredményére. Arra a kérdésre, hogy a kommuniké szövege megállapításának technikai módozata mi legyen, hozzájárult ahhoz a miniszterelnök úr által felvetett javaslatához, hogy a magyar delegáció által elkészített tervezetet Puskin követ úrnak nyújtsák át.

Arra a kérdésre, hogy a Szovjetunió kormánya által a jóvátételi szállítások tekintetében Magyarországnak kilátásba helyezett engedmény a kommunikében nyilvánosságra hozható-e – tekintettel arra, hogy a románoknak tett hasonló kedvezményt már nyilvánosságra hozták –, Molotov külügyminiszter azt felelte, hogy a román kormánnyal ebben az ügyben már régóta folytak tárgyalások és a közlemény csak a megegyezés létrejöttékor jelent meg, de gondolkodni fog a dolgon és elvben nem zárkózik el az elöl, hogy a magyar delegáció által e téren elért eredmény valamilyen formában már most nyilvánosságra jusson.

A miniszterelnök úr köszönetét fejezte ki Molotov külügyminiszternek azért a nagy jelentőségű tényért, hogy a magyar delegáció teljes sikert ért el Moszkvában mindazokban a vonatkozásokban, amelyekben a döntés kizárólag a Szovjetunió kormányától függ. Molotov külügyminiszter ezt barátságos szavakkal viszonzta, majd távozásra kért engedelmet.

6. J. V. SZTÁLIN szovjet miniszterelnök pohárköszöntője az 1946. április 16-án este a magyar kormánydelegáció tiszteletére adott vacsorán⁷

Mi mindig arra törekedtünk, hogy jószomszédi viszonyt teremtsünk Magyarországgal. Ez a törekvésünk független volt attól, hogy Magyarországon milyen rendszer volt uralmon. Bizonyára emlékeznek rá, hogy néhány hónappal a háború előtt üdvözlésváltás volt a szovjet és a magyar kormány között. Ugyanakkor mi visszaadtuk Magyarországnak azokat a zászlókat, melyeket 1848-ban a cári csapatok zsákmányoltak. A magyar kormány azonban nem sokkal később háborút üzent a Szovjetunióknak. Bennünket megtámadtak. Mit tehattünk egyebet: védekeztünk. Voronyezsnél szembekerültünk a magyar hadtestekkel.

Bennünket azonban nem vezetett Magyarországgal szemben a bosszú és az ellenségesség érzelve. A bosszú és az ellenségesség érzelve általában nem helyes alap a politikában. A külpolitikát realitásokra kell építeni. Amikor a háború menetében bekövetkezett a válság, a fordulópont, amikor a németek csillaga már hanyatlóban volt, Magyarország akkori vezetője, Horthy fegyverszünetet kért tőlünk. Mi ennek a kérelemnek eleget tettünk. Ha bennünket a bosszú és ellenségesség érzelve vezérelt volna Magyarországgal szemben, nem tettünk volna eleget ennek a kérelemnek.

Horthy nem vitte végig a dolgot, meghátrált, a németek kezébe adta magát. Magyarországon pedig új emberek jöttek, akik fordulatot teremtettek és akik a népet képviselik. Magyarország szerencséje, hogy ezek az új emberek megjelentek, mert nekik köszönheti, hogy független ország.

Nekünk nincsenek bűneink Magyarországgal szemben. A cárok Oroszországnak voltak. Az orosz cár 1848-ban segített a Habsburg-monarchiának megfojtani a magyar forradalmat. Erre mi emlékszünk. Ezt mi nem felejtettük el. De mi ezért nem vagyunk felelősek, mert mi az utolsó cárt az Uralban 1920-ban agyonlőttük, és ezzel keresztet tettünk az elmúlt rendszerre.

Most mi barátságról beszélünk a Szovjetunió és Magyarország között. És ez a szó: barátság, nem frázis, nem propaganda!

Mi az oka annak, hogy akis népek bizalommal viseltetnek a Szovjetunió és politikája iránt?

Ennek oka mindenekelőtt a mi államunk ideológiájában rejlik, melynek alapjait Lenin rakta le. Minden nemzetnek, nagynak és kicsinynek van valami egyéni sajátossága, mindegyik hozzájárul obulusával⁸ az emberiség közös kincstárának gyarapításához. Van mindegyikben valami, ami nincsen meg sem az oroszban, sem az ukránban, sem más népben. A Szovjetunióban vannak nemzetek, melyek már kihálóban voltak, de amelyek új életre keltek, s amelyeknek mi adtunk pl. írásjeleket.

Saját ideológiánkkal kerülnénk szembe, dezorganizálnánk saját pártunk sorait, ha nem becsülnénk a kis népeket, ha nem tartanánk tiszteletben jogaikat és függetlenségüket, ha beleavatkoznánk a kis államok belső ügyeibe. Megtehetjük ezt? Nem, nem tehetjük meg. Ha ezt megtennénk, magunk alatt vágnánk a fát!

A másik ok, amely arra készit bennünket, hogy tiszteletben tartsuk a kis népek függetlenségét: saját államunk összetétele. Nézzenek végig a Szovjetuniókn! Itt nemcsak nagy nemzetek vannak, hanem kicsinyek is, vannak nemzetiségek, népi csoportok. Megtehetjük-e mi, hogy ne számoljunk saját nemzetiségeink véleményével, mikor az országunk határain túl élő kis nemzetekhez való viszonyunkról van szó? Nem! Ezt nem tehetjük meg, mert saját soknemzetű államunk alapjait ásnánk alá!

Íme, ezek az okok, melyek megmagyarázzák, miért lehetséges igazi barátság olyan nagy hatalom, mint a Szovjetunió és olyan kis állam, mint Magyarország között. És ha mi barátságról beszélünk, mi ezt komolyan vesszük. Mi azt értjük rajta, hogy készen vagyunk áldozatokat is hozni ezért a barátságért, ha valaki meg akarná zavarni. Mindezek alapján

mondottam, hogy ha barátságról szólok a nagy Szovjetunió és a kis Magyarország között, ez nem frázis, nem propaganda! Ezért emelhetem nyugodt lelkiismerettel poharamat a Szovjetunió és Magyarország barátságára.

Éljen a Szovjetunió népeinek és a demokratikus Magyar Köztársaság népének a barátsága!

7. Főbb pontok a Sztálin generalisszimusz által 1946. április 16-án a magyar kormánydelegáció tiszteletére adott estebéden mondott pohárköszöntőjéből⁹

Jelenleg mintha több közép és kis nemzet félelemmel tekintene a Szovjetunióra. A kis nemzeteknek ez a félelme teljesen alaptalan. Maga Lenin mutatott rá arra, hogy minden nemzetnek, legyen bár nagy vagy kicsiny, megvan a maga sajátos értéke és jelentősége az összemberiség életében. Ezek az elvek azóta is változatlanul áthatják a Szovjetunió politikáját. A Szovjetunió népességének mintegy csak a fele orosz, a többi különböző nemzetiséghez tartozik. Mindezek a nemzetiségek a legteljesebb autonómiát és szabadságot élvezik, sőt, éppen a Szovjetunió megalakulása mentette meg jó egynéhányukat a már kikerülhetetlennek látszó asszimilálódástól.

Ami a magyar népet illeti, a Szovjetunió népe a magyar nép iránt mindig rokonszenvvel viseltetett és sohasem kívánt mást, mint hogy vele jószomszédi viszonyban éljen. Éppen ezért a Szovjetunió a Magyarországgal való jó viszonyt még akkor is kívánta, amikor Magyarországon egy régebbi nem demokratikus rendszer volt uralmon. Mindenki emlékezhet rá, hogy 1941-ben, néhány hónappal a második világháború kitörése előtt, a Szovjetunió visszaadta Magyarországnak a cári csapatok által 1849-ben zsákmányolt honvédszászlókat. A Szovjetunió ezt baráti gesztusnak szánta, és a zászlók fogadtatásakor magyar részről elhangzott nyilatkozatokból arra következtetett, hogy Magyarország is őszintén kívánja a Szovjetunióval való jó viszonyt. A Szovjetunió vezetői a maguk egyszerűségében nem gondoltak arra, hogy a magyarok rokonszenve a Szovjetunió iránt nem őszinte, hanem csak színlelt. Keserűen csalódnuk kellett. Néhány hónappal a zászlók átadása után Magyarország urai hadat üzentek a Szovjetuniónak, és a magyar hadtestek a harcmezőn találkoztak a Vörös Hadsereggel. A harc kemény volt és véres. Mikor pedig a háború a krízis szakaszába lépett, a német fasiszták szerencsecsillaga hanyatlani kezdett, Magyarország akkori vezetője, Horthy belátta tévedését, és a Szovjetunióhoz fordult.

A Szovjetunió ekkor hajlandó lett volna elfelejteni a múltban történeteket, és közölte Magyarországgal, hogy ugyanolyan feltételek mellett hajlandó vele fegyverszünetet kötni, mint azt Finnországgal és Romániával tette. De Horthyból hiányzott a jellem és az erély ahhoz, hogy állja ezt a megállapodást. Megbízást adott Szálasinak a hatalom átvételére, ő maga pedig a németek fogságába adta magát. Noha a Vörös Hadsereg akkor már az ország nagy részét elfoglalta, a megmaradt részen Szálasin elrendelte az általános mozgósítást és folytatta a harcot, amit akkor már abba kellett volna hagyni. Ilyen helyzetben a Vörös Hadsereg sem tehetett egyebet, minthogy szintén felvette a harcot.

Az orosz népnek is van adóssága a magyar néppel szemben. 1849-ben a cári hadak tiporták le a Habsburg-iga lerázásáért küzdő magyar forradalmi hadsereget. Ezt az oroszok nem felejtik el. De másrészt a Szovjetunió, amely az utolsó orosz cárt, II. Miklóst agyonlövötte, nem vállal felelősséget a letűnt cári rendszer bűneiért.

Örömeire szolgál, hogy most olyan férfiak állnak Magyarország élén, akik demokratikus érzésűek és eljönnek Moszkvába a Szovjetunió kormányfőfiaihoz, bár, ismételten hangsúlyozza, hogy a Szovjetunió a magyar néppel mindig barátságra törekedett, függetlenül a kormánytól.

A generalisszimusz a Szovjetunió és Magyarország közötti baráti kapcsolatokra ürítette poharát.

Jegyzetek a dokumentumokhoz

- 1 Az irat őrzési helye: Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény (OL. JGY.) – 1971–1992 között Új Magyar Központi Levéltár – Minisztertanácsi jegyzőkönyvek – XIX-A-83-a.
- 2 Szegedy-Maszák Aladár-diplomata, 1945 végétől 1947 júniusáig washingtoni magyar követ.
- 3 Az 1944. szeptember 12-én Moszkvában a szövetségesek és Románia között megkötött fegyverszüneti egyezmény 19. pontja szerint a szövetségesek egyetértettek abban, hogy „Erdélyt (vagy annak nagyobb részét) vissza kell adni Romániának, feltéve, ha ezt a békerendezés is megerősíti”. (Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945*, Budapest, 1983. 582.)
- 4 A Minisztertanács az ülés további részében a Csehszlovákiával szembeni jóvátételi kötelezettségek kérdését és a magyar-szovjet bauxit-alumínium szerződés ügyét tárgyalta. Az egyezményrel kapcsolatban főként Bárányos Károly közellátásügyi miniszter hangoztatta aggályait, akit Rákosi igyekezett meggyőzni a szerződés előnyeiről, majd a nyomaték kedvéért megjegyezte: „ennyi bizalommal lehetünk a Szovjetunióval szemben, hogy a bauxit-egyezmény útján nem fogja az országot tönkretenni”. A Minisztertanács végül hozzájárult a szerződés aláírásához.
- 5 OL. JGY – Külügyminisztérium TÜK-iratok – XIX-J-1-j 7. doboz IV–130.
- 6 Dekanozov, Vlagyimir Georgijevics – szovjet diplomata. 1939 és 1953 között a külügyi népbiztos helyettese, illetve külügyminiszter-helyettes; Berija köréhez tartozott, 1953 decemberében kivégezték.
- 7 Puskin, Georgij Makszimovics – szovjet diplomata, 1945-1948 között budapesti szovjet kövel.
- 8 Pavlov, Alekszej Pavlovics – szovjet külügyi tisztviselő, diplomata. 1940-45 között a külügyi népbiztosság jogi osztályának vezetője, a háború idején Molotov tolmácsa, 1946-tól 1950-ig brüsszeli, 1950-től 1953-ig párizsi nagykövet.
- 9 Szekfű Gyula – történész, egyetemi tanár, 1946 januárjától 1948 szeptemberéig moszkvai magyar követ, illetve nagykövet.
- 10 Niszkács László – a moszkvai magyar követség másodtitkára.
- 11 Gyöngyösi külügyminiszter 1945. december 3. és 6. közötti prágai tárgyalásairól van szó, amelyeken Csehszlovákiát Vladimir Clementis külügyi államtitkár képviselte.
- 12 Erdély fogalmán itt is, és a későbbi tárgyalásokon is, a korabeli szóhasználatnak megfelelően a trianoni békeszerződéssel Romániához került mintegy 102 ezer km²-es terület egészét értették.
- 13 OL. JGY. - Külügyminisztérium TÜK-iratok – XIX-J-1-j. 7. doboz IV–130. Az iraton tévesen április 11-i dátum szerepel, Gerő Ernő feljegyzéséből és a Minisztertanács április 18-i (102. számú) ülésének jegyzőkönyvéből azonban egyértelműen kiderül, hogy a Sztálinnal folytatott tárgyalásokra a látogatás második napján, április 10-én került sor.
- 14 Valószínűleg itt is Gerő feljegyzése a pontosabb, és a megbeszélés este 9.05-kor kezdődött.
- 15 Gerő feljegyzéséből kiderül, hogy Nagy Ferenc ezt a kérdést nem általában vetette fel, hanem azzal kapcsolatban, hogy a petrosényi bányászatok magyar tulajdonban lévő részvényeit a magyar kormány a jóvátételi terhek csökkentése érdekében szeretne volna átadni a Szovjetunióknak. A miniszterelnök ennek az üzletnek a mielőbbi sikeres lebonyolításához kérte a szovjet gazdasági szakemberek Magyarországra küldését.
- 16 Gerő feljegyzése szerint Sztálin azt hangsúlyozta, hogy a szovjet csapatokat nem egyszerre, hanem fokozatosan fogják kivonni.
- 17 Gerő feljegyzésében ez az összeg 15 560 000 dollár, minthogy a számlát az ő minisztériuma kapta, minden bizonnyal ez a pontos összeg.
- 18 Gerő feljegyzésében itt 400 000 ukrán és belorusz szerepel. Mivel A. J. Visinszkij a bevezető 16. számú jegyzetében idézett beszédében több százezer ukrán, fehérorosz és orosz nemzetiségű személyről beszélt, valószínűleg a tárgyalásokon ez a szám hangzott el.
- 19 Gerő feljegyzése szerint ezt a magyar álláspontot már Nagy Ferenc ismertette.
- 20 Országos Levéltár Jelenkori Gyűjtemény (OLJGY.) – 1971-1992 között Új Magyar Központi Levéltár – Külügyminisztérium TÜK-iratok XIX-J-1-j 7. doboz IV-130. 21 Valójában a külügyminiszter-helyettesek már január 18. óta tanácskoztak Londonban, április 25-én Párizsban a Külügyminiszterek Tanácsának első ülése kezdődött meg. A párizsi békeértekezlet viszont csak a KT második ülésének (1946. június 15-július 12.) befejezése után, július 29-én nyílt meg.
- 22 Az etnikai egyensúly elvére épülő területi javaslatot természetesen nem Gyöngyösi, hanem, mint láttuk, Jakabffy Imre dolgozta ki. A történelmi hűség kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy egy hasonló tervezetet Makkai László már 1945 augusztusában benyújtott a Külügyminisztériumnak.
- 23 A szovjet „tanácsot” megfogadva április végén a magyar kormány mégis megkísérelte közvetlen tárgyalások útján rendezni a problémát, a román kormány azonban mereven elzárkózott a területi kérdés megvitatásától. Lásd: Fülöp Mihály: A Sebestyén-misszió című tanulmányát: *Világtörténet* 1987. 4. és 1988. 2.

- 24 OLJGY. Külügyminisztérium Békeelőkészítő osztály XIX-J-1-a 70. doboz IV–178. Erre a megbeszélésre nem formális tárgyalás keretében került sor, hanem azon a fogadáson, amelyet Nagy Ferenc április 15-én Molotov tiszteletére adott.
- 25 A legújabb kutatások (Gosztonyi Péter, Zielbauer György és Stark Tamás részadatai) alapján a Szovjetunióba deportált magyarországi polgári személyek száma valójában a trianoni területre vonatkozóan is, százezer fölött volt.
- 26 A szó szerinti jegyzőkönyv hatását keltő feljegyzés eredetével kapcsolatban számomra két lehetőség tűnik valószínűnek. Az egyik, hogy azt Gerő Ernő készítette; az irat eredetije ugyanis Gerőnek az április 10-i tárgyalástói készített feljegyzése mellett található; lelőhelye: Politikatörténeti Intézet Archívuma 274. f. 7/314.ö.e. Ezt a feltevést erősíti az is, hogy a Minisztertanács április 18-i ülésén, amelyen a kormánydelegáció nevében Nagy Ferenc és Gyöngyösi János beszámolt a moszkvai tárgyalásokról, a miniszterelnök Gerő Ernőt kérte fel, hogy Sztálin pohárköszöntőjének szövegét felolvassa. Még valószínűbbnek tűnik azonban, hogy Gerő Ernő Moszkvában megkapta a beszéd „hivatalos” szövegét, s ez a magyarázata annak, hogy a moszkvai tárgyalásokról készült feljegyzések közül egyedül ez tartalmazza szó szerint az elhangzottakat.
- 27 Aprópénz.
- 28 Az irat eredeti címe. OL. JGY. Külügyminisztérium TÜK-iratok XIX-J-1-j 7. doboz IV-130. A Külügyminisztériumban készült feljegyzés *nem* az előző (6. számú) dokumentum kivonata, hanem azt valószínűleg a moszkvai magyar követség valamelyik, a fogadáson jelen lévő munkatársa helyszíni jegyzetei alapján állította össze. A két szöveg között számos olyan eltérés van, amely indokoltá teszi, hogy mindkét változatot közreadjunk.

CSABA BÉKÉS

DOCUMENTS REGARDING THE HUNGARIAN DELEGATION AT THE 1946 APRIL MOSCOW NEGOTIATIONS

This presentation of the documents sheds light on 1) the Hungarian diplomatic attempts in Moscow to influence the World War II peace treaty and 2) the domestic Hungarian political background underlying those attempts. The documents that have previously been published in English demonstrate that the Hungarian government's delegation requested support from Soviet leadership regarding the modification – on ethnic grounds – of the Czechoslovak-Hungarian and Romanian-Hungarian borders. The Soviet leadership promised Rákosi, leader of the Hungarian Communist Party, that they would support such modifications. However, although both Stalin and Molotov asserted the equal rights of the Hungarian minority and the justified demands of the Hungarian government regarding the Hungarian-Romanian border correction, the negotiations did not reach any concrete results with regard to the border question.